

Ograničena i ponavljajuća ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja

Škobo, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:464252>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Ograničena i ponavljajuća ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka
tipičnog razvoja

Ivana Škobo

Zagreb, rujan 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Ograničena i ponavljajuća ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka
tipičnog razvoja

Ivana Škobo

Izv. prof. dr. sc. Maja Ceganec

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad Ograničena i ponavljajuća ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ivana Škobo

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2024.

Zahvala

Najprije se zahvaljujem mentorici izv. prof. dr. sc. Maji Cepanec na savjetima, pomoći i strpljenju tijekom izrade ovog rada!

Zahvaljujem se cijeloj svojoj obitelji, a posebno roditeljima i sestrama, na pruženoj ljubavi i podršci tijekom studiranja!

Zahvaljujem se svojim kolegicama i prijateljicama Ivi, Doris i Karli koje su moje studentske dane učinile nezaboravnima!

Zahvaljujem se i Ružici, svojoj najboljoj prijateljici koja me podržavala iako smo bile kilometrima udaljene!

Posebno se želim zahvaliti svome dečku Nikoli na beskrajnoj podršci, ljubavi i razumijevanju tijekom pisanja ovog rada. Hvala što si vjerovao u mene i bio moj oslonac!

SAŽETAK

Ograničena i ponavljajuća ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja

Ivana Škobo

Izv. prof. dr. sc. Maja Cepanec

Logopedija

Ograničena i ponavljajuća ponašanja široka su i heterogena grupa ponašanja i pokreta čija su glavna obilježja ponavljanje na nepromjenjiv način, visoka učestalost i inzistiranje na istovjetnosti. Iako se ona smatraju karakterističnima za osobe s poremećajem iz spektra autizma, ona se pojavljuju i u tipično razvijajuće djece. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati učestalost pojavljivanja, vrste i oblike ograničenih i ponavljajućih ponašanja u djece tipičnog razvoja u dobi od 2 i 3 godine. U istraživanju je sudjelovalo 60 roditelja tipično razvijajućih dvogodišnjaka i trogodišnjaka koji su ispunjavali Revidiranu ljestvicu ponavljajućih ponašanja u obliku papirolovka i online obliku. Rezultati su pokazali da dvogodišnjaci i trogodišnjaci tipičnog razvoja u najvećem broju pokazuju ritualna ponašanja od kojih su među djecom najčešći rituali spavanja/odlaska u krevet i istovjetna ponašanja od kojih su najčešći oblici kontinuirano gledanje istog CD-a ili videa, ustrajanje na sjedenju na istom mjestu i da su mu stvari na istom mjestu te uznemirenost ako ga se prekine u aktivnosti. Njih slijede ograničena ponašanja među kojima su najčešći oblici zadivljenost ili zaokupiranost jednim predmetom/aktivnosti i jaka vezanost za određeni predmet i kompulzivna ponašanja od kojih su najčešći oblici dovršavanje i slaganje/nizanje predmeta među dvogodišnjacima, a slaganje/nizanje i pranje/čišćenje među trogodišnjacima. Manji broj roditelja izvještava o ponavljajućim senzoričko-motoričkim ponašanjima od kojih su najčešći oblici uporaba predmeta i motoričke kretnje te o samoozljeđujućim ponašanjima od kojih je među dvogodišnjacima najčešće bilo udaranje o površinu ili predmet, a među trogodišnjacima stavljanje prsta/predmeta u oko/uho. Većina roditelja koja je primijetila ova ponašanja navodi kako se ona pojavljuju rijetko ili ponekad te ona uglavnom ne stvaraju ozbiljnije probleme za dijete i njegovu okolinu. Između spolnih i dobnih skupina nisu pronađene statistički značajne razlike.

Ključne riječi: ograničena i ponavljajuća ponašanja, djeca tipičnog razvoja, Revidirana ljestvica ponavljajućih ponašanja

ABSTRACT

Restricted and repetitive behaviors in two- and three-year-old typically developing children

Ivana Škobo

Izv. prof. dr. sc. Maja Ceganec

Speech and Language Pathology

Restricted and repetitive behaviors form a broad and heterogeneous class of behaviors characterized by invariant repetition, high frequency, and a desire for sameness. Although these behaviors are considered a core feature of autism spectrum disorder, they also occur in typically developing children. The aim of this study was to investigate the frequency, type and form of restricted and repetitive behaviors in typically developing 2- and 3-year-olds. 60 parents of typically developing 2- and 3-year-old children completed The Repetitive Behavior Scale-Revised in paper-and-pencil and online formats. Results showed that most typically developing children in our sample exhibited ritualized behaviors and the most common forms of these behaviors were sleep/bedtime rituals. Insistence on sameness is also one of the most common behaviors in our sample. The most common forms are constantly watching the same CD or video, insisting on sitting in the same place and leaving things in the same place, and getting upset if they are interrupted in their activity. These behaviors are followed by restricted behaviors, the most common forms of which are fascination/preoccupation with an activity or topic and strong attachment to a particular object. Compulsive behavior is also relatively common in our sample. Two-year-olds most frequently show the forms of arranging/ordering and completeness, while three-year-olds show washing/cleaning and arranging/ordering. A smaller number of parents report stereotypical behaviors, of which the most common forms are object use and locomotion in children. A few parents report self-injurious behaviors in their children, with the most common form in two-year-olds being hitting a surface or object, while the most common in three-year-olds is inserting a finger or object into the ear/eye. Most parents report that these behaviors occur rarely or sometimes in their children, and they do not consider these behaviors to be serious problems. Furthermore, there is no significant difference between the age and gender groups in our study.

Key words: Restricted and repetitive behaviors, typically developing children, The Repetitive Behavior Scale-Revised

Tablica sadržaja

1. UVOD.....	1
1.1. Što su ograničena i ponavljajuća ponašanja?	1
1.2. Ograničena i ponavljajuća ponašanja u djece tipičnog razvoja	2
1.2.1. Ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja	3
1.2.2. Samoozljeđujuća ponašanja.....	4
1.2.3. Kompulzivna ponašanja	6
1.2.4. Ritualna ponašanja	7
1.2.5. Istovjetna ponašanja	8
1.2.6. Ograničena ponašanja.....	9
1.3. Ograničena i ponavljajuća ponašanja kod djece s poremećajem iz spektra autizma	10
2. CILJ ISTRAŽIVANJA.....	13
3. METODOLOGIJA	14
3.1. Mjerni instrument	14
3.2. Sudionici istraživanja.....	15
3.3. Postupak prikupljanja i obrade podataka	16
4. REZULTATI I RASPRAVA	18
4.1. Podljestvica ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja.....	18
4.2. Podljestvica samoozljeđujućih ponašanja	21
4.3. Podljestvica kompulzivnih ponašanja	24
4.4. Podljestvica ritualnih ponašanja	29
4.5. Podljestvica istovjetnih ponašanja	33
4.6. Podljestvica ograničenih ponašanja	37
4.7. Prisutnost skupina ponašanja kod djece tipičnog razvoja	41
4.8. Sveukupni utjecaj ponavljajućih ponašanja na svakodnevni život.....	42
5. NEDOSTACI ISTRAŽIVANJA.....	45
6. ODGOVORI NA HIPOTEZE.....	46
7. ZAKLJUČAK.....	47
8. POPIS LITERATURE	49

1. UVOD

1.1. Što su ograničena i ponavljajuća ponašanja?

Pojam „ograničena i ponavljajuća ponašanja“ označava široku i heterogenu grupu ponašanja i pokreta čija su glavna obilježja ponavljanje na nepromjenjiv način, visoka učestalost i inzistiranje na istovjetnosti te se smatraju neizostavnim obilježjima poremećaja iz spektra autizma (Kanner, 1943). Leekam, Prior i Uljarević (2011) navode kako se ograničenost manifestira u suženosti i krutosti interesa i aktivnosti te inzistiranju da svi aspekti okoline ostanu nepromijenjeni, dok se repetitivnost (ponavljanje) manifestira u ritmičnim motoričkim stereotipijama, repetitivnosti u govoru, rutinama i ritualima.

S obzirom da ova grupa sadrži ponašanja koja variraju u obliku, složenosti i sofisticiranosti, istraživači su ih na različite načine nastojali podijeliti, pa je tako jedna od prvih i poznatijih podjela ona koju je napravila Turner (1999). Ona je podijelila ograničena i ponavljajuća ponašanja na **ponašanja nižeg reda** i **ponašanja višeg reda**. Ponašanja nižeg reda karakterizirana su ponavljanjem pokreta, a uključuju stereotipne motoričke pokrete, ponavljajuću uporabu predmeta i ponavljajuća samoozljeđujuća ponašanja, dok ponašanja višeg reda uključuju ponašanja poput privrženosti objektima, ponavljajuću uporabu govora, ograničene i sužene interese te inzistiranje na istovjetnosti. Prva skupina se uglavnom povezuje s nižom kronološkom dobi i nižom razinom kognitivnog funkcioniranja, dok se druga povezuje s višom kronološkom dobi te višim jezičnim i kognitivnim sposobnostima.

DSM-V (American Psychiatric Association, 2013) dijeli ovu heterogenu grupu ponašanja u 4 skupine, a to su: stereotipni ili ponavljajući motorički pokreti, uporaba govora ili objekata; inzistiranje na istovjetnosti, pretjerana privrženost rutinama ili ritualnim obrascima verbalnog ili neverbalnog ponašanja; jako ograničeni, kruti interesi koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu te hiperreaktivnost ili hiporeaktivnost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline.

Također, postoje podjele ograničenih i ponavljajućih ponašanja koje su dobivene faktorskim analizama čestica mjernih instrumenata kao je Revidirana ljestvica ponavljajućih ponašanja (RBS-R; Bodfish i sur., 2000). Iz Revidirane ljestvice ponavljajućih ponašanja faktorskom analizom

dobiveno je 6 skupina ograničenih i ponavljajućih ponašanja, a to su stereotipna ponašanja, samoozljeđujuća ponašanja, kompulzivna ponašanja, ritualna ponašanja, istovjetna ponašanja i ograničena ponašanja (Bodfish i sur., 2000).

1.2. Ograničena i ponavljajuća ponašanja u djece tipičnog razvoja

Djeca tipičnog razvoja su u istraživanjima koja su se bavila temom ograničenih i ponavljajućih ponašanja uglavnom služila kao kontrolna skupina uz djecu s razvojnim kašnjenjima ili različitim poremećajima (npr. poremećaj iz spektra autizma) te se ne zna mnogo o samom razvojnom tijeku, manifestaciji, učestalosti i funkcijama ovih ponašanja u tipično razvijajuće djece (Larkin i sur., 2017). Smatra se da se ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja pojavljuju tijekom dojenačke dobi, a kasnije u hodanačkoj i predškolskoj dobi bivaju zamijenjena inzistiranjem na istovjetnosti u okolini, rutinama i ritualima te ograničenim ponašanjima, a pretpostavlja se kako sva ta ponašanja imaju adaptivnu funkciju (Arnott i sur., 2010; Cevikaslan i sur., 2014; Larkin i sur., 2017). Za ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja pretpostavlja se da su funkcionalna u motoričkom razvoju i da služe za reguliranje stanja pobuđenosti organizma (Arnott i sur., 2010; Thelen, 1981), dok se za inzistiranje na istovjetnosti u okolini, privrženost ritualima i rutinama te ponašanja nalik kompulzivnima smatra kako imaju ulogu u regulaciji straha i anksioznosti, razvijanju sposobnosti za klasifikaciju i razumijevanju reda u svijetu te stvaranju osjećaja kontrole nad okolinom koja je kaotična i promjenjiva (Evans i sur., 1997; Glenn i Cunningham, 2007; Piaget, 1953; Zohar i Felz, 2001). Smatra se da sazrijevanjem izvršnih funkcija kao što su inhibicija odgovora i sposobnosti kognitivnog prebacivanja te regulacije emocija, djeca se sve manje oslanjaju na ograničena i ponavljajuća ponašanja (Uljarević i Evans, 2017). Prisutnost ovih ponašanja u povećanoj mjeri, posebno nakon dobnog raspona u kojem je njihova prisutnost razvojno prihvatljiva, ona više nemaju adaptivnu funkciju i obično su znak patologije (Larkin i sur., 2017).

1.2.1. Ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja

Ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja odnose se na naizgled nesvrhsihodne pokrete i radnje koje dijete ponavlja na sličan način (Lam, 2004). Za razliku od motoričkih stereotipija koje su perzistentne kod djece s odstupanjima u razvoju, motoričke stereotipije kod djece tipičnog razvoja uglavnom su prolaznog karaktera, pojavljuju se već u 2. mjesecu života, učestale su prije i tijekom prve godine života, a nakon druge godine doživljavaju nagli pad u svome pojavljivanju (Berkson i Tupa, 2000; Thelen, 1979). Thelen (1979) je proučavajući pokrete 20-ero dojenčadi pokazala kako se tijekom godine dana kod njih pojavljuju različiti obrasci ponavljajućih pokreta koji uključuju glavu, torzo, noge, ruke, šake i prste, pa i cijelo tijelo. Svaka skupina pokreta koja je zahvaćala određeni dio tijela imala je specifičnu dob početka, vrhunca i smanjivanja učestalosti njihovog pojavljivanja, a dob pojavljivanja svake grupe pokreta je bila visoko povezana s motoričkim razvojem. Ona smatra kako pojavljivanje stereotipnih ponašanja pojedine mišićne grupe ili prethodi složenijim aktivnostima ili se pojavljuju upravo u vrijeme kada dojenče stječe kontrolu nad novim položajem tijela. Kao primjer navodi ponavljajuće udaranje nogama koje prethodi sposobnosti podupiranja težine tijela i sposobnosti uporabe nogu za puzanje ili hodanje. Tako se pretpostavlja da su ponavljajuća motorička ponašanja prijelazna ponašanja između nekoordiniranih pokreta i zrelih cilju usmjerenih ponašanja (Thelen, 1979; 1981). Lourie (1949) navodi kako se ova ponašanja pojavljuju u prijelazima između jedne faze rasta i razvoja u drugu, a za primjer daje dijete koje može samo sjediti, a bori se s nagonom da stoji, što u tom trenutku ne može ostvariti te se tada može primijetiti pojavljivanje ili pojačavanje već postojećih motoričkih stereotipija, a kada dijete postigne dovoljnu razinu motoričke zrelosti ono konačno može ustati te se ova ponašanja smanjuju u svojoj pojavnosti ili u potpunosti nestanu.

Prije i tijekom prve godine života u kojoj su ova ponašanja nerijetka pojava, ona mogu biti lako izazvana vanjskim faktorima kao što su prilazak majke djetetu, prisutnost novog objekta i sl., ali kod starije djece, kod koje su već prisutna složenija i cilju usmjerena ponašanja, ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja mogu biti izazvana ekstremnim razinama pobuđenosti (visokim ili niskim), kao što su dosada, stres, anksioznost i uzbuđenost, a smatra se da u tim stanjima ona služe kao sredstvo samoregulacije (Berkson i Tupa, 2000; Thelen, 1981). Kod nekih osoba ova ponašanja mogu biti prisutna i u odrasloj dobi, ali će tada biti prisutna u drugačijem obliku i oni će ih bolje kontrolirati i paziti u kojim situacijama će ih pokazivati (Berkson i sur., 1999). Osim

toga ova ponašanja mogu biti i sredstvo učenja, istraživanje koje su proveli Harrop i suradnici (2014) uspoređivalo je djecu sa PSA-om i tipično razvijajuću djecu dobi od 2-5 godina u pojavnosti ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja tijekom igre s roditeljem te su pokazali kako su se kod djece tipičnog razvoja ova ponašanja pojavljivala u manjoj učestalosti te da je najčešće ponašanje bilo upotreba predmeta za koje oni pretpostavljaju da služi za učenje o funkciji samoga predmeta. Istraživanje provedeno od strane Hocha i suradnika (2016) koje je uspoređivalo djecu tipičnog razvoja i djecu s razvojnim kašnjenjem u pojavnosti ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja, također je pokazalo kako su u djece tipičnog razvoja najučestalija ponašanja bila upotreba predmeta i motoričke kretnje te ih većina roditelja nije smatrala ozbiljnijim problemom, dok su djeca s razvojnim kašnjenjem pokazivala različite oblike ove skupine ponašanja, kod njih su se pojavljivala u većem broju i roditelji su ih smatrali ozbiljnim problemom. Među spolnim i dobnim skupinama nisu pronašli statistički značajne razlike. Za razliku od njih Arnott i suradnici (2010) su u svojem istraživanju u kojem su proučavali učestalost pojavljivanja ponavljajućih ponašanja u tipično razvijajuće djece u dobi od 15 mjeseci, pokazali kako su na podljestvici ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja dječaci postizali prosječno više rezultate. Također, Mahone i suradnici (2004) pokazali su kako su među djecom kod koje su motoričke stereotipije prisutne i nakon dobi za koju se očekuje da se smanje u učestalosti pojavljivanja ili u potpunosti nestanu, dječaci su ih učestalije pokazivali u odnosu na djevojčice u omjeru 2:1 te su roditelji smatrali da se ova ponašanja lako zaustave vanjskim podražajem i ne ometaju djetetovu svakodnevicu.

1.2.2. Samoozljeđujuća ponašanja

Samoozljeđujuća ponašanja odnose se na radnje ili pokrete koje mogu prouzročiti crvenilo, modrice ili druge fizičke ozljede koje dijete ponavlja na sličan način (Lam, 2004). U tipično razvijajuće djece ponekad se javljaju ponašanja koja u svome obliku nalikuju na samoozljeđujuća ponašanja, ali se od njih razlikuju u intenzitetu i učestalosti pojavljivanja, odnosno ona se pojavljuju u manjem intenzitetu i manjoj učestalosti te time uglavnom ne rezultiraju fizičkim oštećenjima tkiva. Tako bi se ova ponašanja mogla smatrati „ne-kliničkim“ oblicima samoozljeđujućih ponašanja, ali s obzirom da neki oblici ponašanja, kao što je lupanje glavom o

površine, imaju potencijal da prijeđu u po dijete opasna ponašanja, mogla bi se nazvati i „proto-ozljeđujućim“ ponašanjima (Roane i sur., 2007). Udaranje ili lupanje glavom o površine najistraženiji je oblik samoozljeđujućeg, tj. proto-ozljeđujućeg ponašanja u tipično razvijajuće djece, dok su drugi oblici poprilično neistraženi (Roane i sur., 2007). Literatura navodi kako se ovo ponašanje pojavljuje u 3,6% do 15,2% djece tipičnog razvoja (DeLissovoy, 1961; Kravitz, 1960). Ono se obično javlja u rasponu od 8. do 10. mjeseca, može ga se primijetiti i u dobi od 2 i pol i 3 godine za vrijeme tantruma, spavanja ili tonjenja u san, u igri s predmetima i za vrijeme slušanja glazbe, uglavnom ne rezultira fizičkim ozljedama i do 4. godine u potpunosti nestane (Berkson i Tupa, 2000; DeLissovoy, 1961; Sallustro i Atwell, 1978). Roane i suradnici (2007) istraživali su koji se oblici samoozljeđujućih, odnosno proto-ozljeđujućih ponašanja pojavljuju kod djece tipičnog razvoja do 5. godine života i koliko često. Rezultati su pokazali kako je najučestaliji oblik ponašanja među 86 ispitanika bio udaranje samog sebe (23,3%), a najrjeđe pritiskanje ili bodenje oka (9,3%). Kod dvogodišnjaka se najčešće pojavljivalo udaranje samog sebe (17,6%) i pritiskanje ili bodenje oka (17,6%), a kod trogodišnjaka udaranje samog sebe (26,9%). Pritiskanje ili bodenje oka oblik je samoozljeđujućeg ponašanja koji se uglavnom viđa kod djece s oštećenjem vida (Berkson i Tupa, 2000) te ne iznenađuje kako je ono jedno od rjeđih ponašanja koje se pojavilo među djecom tipičnog razvoja u navedenom istraživanju. Također, roditelji su izvijestili kako su se ponašanja događala rijetko. Već navedeno istraživanje Hocha i suradnika (2016) pokazalo je kako su djeca s razvojnim kašnjenjem učestalije pokazivala različita samoozljeđujuća ponašanja i koja su njihovi roditelji smatrali ozbiljnim problemom u usporedbi s djecom tipičnog razvoja u kojih su se ta ponašanja pojavljivala rjeđe, a kada su se i pojavila roditelji su ih smatrali blagim problemom. Također, nije bilo statistički značajnih razlika između spolnih skupina. Moglo bi se pretpostaviti kako su ova ponašanja prisutnija kod djece mlađe kronološke dobi te kod djece s razvojnim odstupanjima jer tada djeca zbog nedostatka dovoljno zrelih komunikacijskih sredstava, koriste nezrela i socijalno neprihvatljiva ponašanja kako bi izrazila i ispunila svoje želje i potrebe (Kennedy, 2002; prema Roane i sur., 2007), a neka ih koriste i kao određeni oblik samo-stimulacije (Berkson i Tupa, 2000).

1.2.3. Kompulzivna ponašanja

Kompulzivna ponašanja odnose se na radnje ili ponašanja koja dijete ponavlja i izvodi prema točno određenim pravilima i koja moraju biti izvedena na točno određeni način (Lam, 2004). Gesell i suradnici (1974) te Evans i suradnici (1997) smatraju kako su dvogodišnja i trogodišnja djeca tipičnog razvoja pojačano osjetljiva na detalje u svojoj okolini, teže simetričnosti, ravnoteži i balansu te zahtijevaju da stvari budu obavljene prema njihovom subjektivno postavljenom kriteriju, tj. da budu obavljene „upravo tako“ što se manifestira pojavljivanjem kompulzivnih ponašanja kao što su slaganje predmeta po određenom obrascu, inzistiranju da vrata budu otvorena onoliko koliko njima odgovara, opetovanom čišćenju ili pranju ruku i sl. Istraživanja pokazuju kako se ova ponašanja pojavljuju prije 2. godine, svoj vrhunac doživljavaju između 3. i 4. godine, a nakon 5. godine linearno se smanjuju u svojoj pojavnosti (Cevikaslan i sur., 2014; Evans i sur., 1997). Istraživanje koje su proveli Cevikaslan i suradnici (2014) u Turskoj u kojem su sudionici bili roditelji 1204 djece tipičnog razvoja dobi od 8 do 72 mjeseca, pokazalo je kako su najčešća kompulzivna ponašanja koja su se pojavljivala kod djece bila čišćenje/pranje (59,8%) i slaganje/nizanje predmeta (51,6%). Među dvogodišnjacima je također pranje/čišćenje (69,3%) bilo najučestalije kompulzivno ponašanje, njega je slijedilo slaganje/nizanje predmeta (55,3%) te dovršavanje (44,7%), a kod trogodišnjaka su također najčešća ponašanja bila pranje/čišćenje (75,4%) i slaganje/nizanje (67,4%). Ovo istraživanje je za razliku od istraživanja Evansa i suradnika (1997) te Zohar i Felz (2001) pronašlo razlike između djevojčica i dječaka gdje su se kod dječaka učestalije pojavljivala kompulzivna ponašanja u dobnim skupinama od 12 do 23 mjeseca te od 48 do 59 mjeseci, a kao i kod ostalih istraživanja nije bilo značajnih razlika u učestalosti pojavljivanja kompulzivnih ponašanja između dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja.

Piaget (1953) smatra kako su kompulzivna ponašanja korisna za razumijevanje reda u svijetu i razvoj kapaciteta za klasifikaciju, a Evans i suradnici (2004) navode kako su ona korisna u smanjivanju anksioznosti i strahova zbog ponavljanja poznatih radnji na određeni način. Ponašanja koja se javljaju kod osoba s opsesivno-kompulzivnim poremećajem, u svojem obliku nalikuju na ona kod djece tipičnog razvoja te imaju i sličnu funkciju, ali za razliku od njih ponašanja koja proizlaze iz OKP-a, trenutno olakšavaju anksioznost, ali je i ponovno izazivaju, interferiraju s djetetovim svakodnevnim životom, stvaraju mu stres te ta ponašanja djeca obično potajno izvode,

dok tipično razvijajuća djeca jasno postavljaju pravila prema kojima ravnaju svoje ponašanje (Evans i sur., 2004; Zohar i Felz, 2001). Kompulzivna ponašanja i opsesije koje se smatraju glavnim obilježjima ovog poremećaja i kod djece i odraslih su čišćenje/pranje, uređivanje, provjeravanje te opsjednutost bolešću, opasnošću i sumnjom (Swedo i sur., 1989).

1.2.4. Ritualna ponašanja

Ritualna ponašanja odnose se na svakodnevne aktivnosti koje dijete izvodi na sličan način (Lam, 2004). Ona su uobičajena pojava u ranom djetinjstvu, posebno u dobi između 2. i 5. godine, a nakon tog razdoblja postaju sve manje prisutna u repertoaru dječjeg ponašanja (Evans i sur., 1997). Smatra se da djeca putem njih uspostavljaju red i prediktivnost u okolinu koja im je kaotična i nepoznata te time dobivaju veći osjećaj sigurnosti (Zohar i Felz, 2001). Rutine i rituali povećavaju djetetov osjećaj kompetentnosti, smanjuju anksioznost te oslobađaju kognitivni kapacitet što doprinosi većoj vjerojatnosti da će dijete istraživati okolinu, učiti i usvajati nove ideje i vještine (Glenn i Cunningham, 2007). Smatra se da djeca koja se u ranom djetinjstvu uključuju u veći broj obiteljskih rutina i rituala imaju bolje socio-emocionalno zdravlje odnosno pokazuju bolje razumijevanje emocija, empatiju, samoregulaciju i održavanje pozitivnih odnosa s osobama iz svoje okoline prije polaska u školu (Muniz i sur., 2014). Prema tome bi se moglo zaključiti kako u ovoj dobi prisutnost ritualnih ponašanja ima pozitivne učinke na djetetov kognitivni te socio-emocionalni razvoj (Evans i sur., 1997). Pretpostavlja se da se rituali najčešće javljaju u vrijeme tranzicija (npr. vrijeme spavanja, kupanja, jela i sl.) koje, prema izvještajima roditelja i istraživača, izazivaju anksioznost koja se ritualima umanjuje (Evans i sur., 1997; 2004). Leonard i suradnici (1990) izvještavaju da su rituali koji se javljaju za vrijeme odlaska u krevet i samog spavanja u najvećoj mjeri prisutni među malom djecom. Vrijeme spavanja ili vrijeme prije samog odlaska u krevet tranzicija je koja je često popraćena strahovima kao što su strah od mraka ili noćne more, pa tako rutine ili rituali koje djeca rade zajedno s roditeljima prije spavanja mogu stvoriti osjećaj sigurnosti, umanjiti strah i anksioznost, pa će dijete tako lakše zaspati (Evans i sur., 2004; Leonard i sur., 1990). U istraživanju Cevikaslan i suradnika (2014) među dvogodišnjacima i trogodišnjacima tipičnog razvoja najčešće ritualno ponašanje bilo je spavanje/odlazak na spavanje što se poklapa i s navodima prethodno navedenih istraživača. Zohar i Felz (2001) su u svojem

istraživanju izučavale ritualna ponašanja i njihovu povezanost sa strahom i temperamentom kod djece tipičnog razvoja dobi od 20-59 mjeseci. Rezultati su pokazali da su djeca koja su u većoj mjeri pokazivala ritualna ponašanja, imala i veće rezultate na podljestvicama za ispitivanje straha te su ih majke percipirale kao stidljivije i sklonije negativnim emocijama. Kao i istraživanje Evansa u suradnika (1997), ovo istraživanje nije pokazalo dobne i spolne razlike u ritualnim ponašanjima, ali djevojčice su u ovom istraživanju postizale prosječno veće rezultate na podljestvicama straha. Također, majke u ovom istraživanju većinom nisu bile zabrinute za ritualna ponašanja koja su njihova djeca pokazivala i ona im nisu ometala svakodnevni život. S obzirom da je ponekad teško procijeniti jesu li ritualna ponašanja koja se pojavljuju u djetinjstvu prolaznog karaktera i dio tipičnog razvoja ili su dio opsesivno-kompulzivnog poremećaja, važno je obratiti pažnju na to kada ova ponašanja nisu u skladu s ostatkom djetetovog razvoja, odnosno kada ona postanu kronična, uznemirujuća za dijete i kada ometaju njegove svakodnevne aktivnosti te emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj (Evans i sur., 2004).

1.2.5. Istovjetna ponašanja

Istovjetna ponašanja odnose se na otpor promjenama i ustrajanje na tome da stvari ostanu iste (Lam, 2004). Od djece se nerijetko može čuti kako pitaju za istu knjigu nekoliko puta u danu, da istu frazu ponavljaju svaku noć prije spavanja te uočiti da gledaju isti video više puta kroz dan. Sve su to primjeri inzistiranja na istovjetnosti koji obilježavaju repertoar ponašanja male djece (Evans i sur., 1997; Richler i sur., 2007). Ova ponašanja u tipično razvijajuće djece doživljavaju svoj vrhunac u dobi od 2. do 5. godine, a nakon toga perioda značajno opadaju u svojoj pojavnosti (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001). U ovom razdoblju djeca su posebno osjetljiva na promjene u svojoj okolini i teže poznatom, te uporabom istovjetnih ponašanja žele uspostaviti konzistentnost na objekte i osobe u svome životu (Zohar i Felz, 2001). Također, nepoznate situacije i promjene mogu kod djece biti izvor straha i anksioznosti te će ih djeca uporabom istovjetnih ponašanja nastojati neutralizirati (Evans i sur., 1999). U istraživanju Fulceri i suradnika (2016) djeca tipičnog razvoja (N=79) u dobi između 25 i 69 mjeseci u najvećem su broju pokazivala ponašanja kao što su uznemirenost ako se prekine u onom što radi (41,8%), konstantno gledanje istog CD-a ili filma (34,2%), ustrajanje da uvijek sjedi na istom mjestu (16,5%) i da su mu stvari na istom mjestu

(16,5%), a ponašanja kao što su opiranje posjeti novih mjesta (10,1%), ustrajanje na hodanju po istom obrascu (6,3%) i ustrajanje na korištenju određenih vrata (3,8%) pojavljivala su se kod manjeg broja djece. Ovo istraživanje nije pronašlo statistički značajne razlike među spolnim i dobnim skupinama kao ni istraživanje koje su proveli Evans i suradnici (1997) te Zohar i Felz (2001) u pojavnosti istovjetnih ponašanja.

1.2.6. Ograničena ponašanja

Ograničena ponašanja odnose se na sužen raspon aktivnosti i interesa (Lam, 2004) te iako se uglavnom povezuju s poremećajem iz spektra autizma, ona se mogu pojaviti i u tipično razvijajuće djece (Burrows i sur., 2021). DeLoache i suradnici (2007) navode kako djeca mogu biti zadivljena i zainteresirana za određenu kategoriju objekta ili aktivnosti, što ponekad može prijeći i u opsesiju sa stvarima ili aktivnostima iz te specifične kategorije. One su nastojale pokazati postojanje ekstremno intenzivnih interesa među djecom tipičnog razvoja, dob pojavljivanja, njihov sadržaj i kako okolina na njih reagira. U istraživanju je sudjelovalo 177 roditelja koji su bili intervjuirani. 61 roditelj je izjavio da njihova djeca nemaju specifičan interes, 65 ih je reklo kako njihova djeca imaju intenzivan interes, ali ga smatraju umjerenim, a ostalih 51 je izjavilo da njihova djeca imaju ekstremno intenzivne interese. Prosječna dob njihova pojavljivanja bila je 18 mjeseci. Većina interesa je uključivala uobičajene teme i objekte kao što su dinosauri, vozila, knjige i lutke, dio interesa se odnosio na relativno neobične teme kao što su alati, zastave i puzzle, a najmanji dio odnosio se na iznimno neobične teme kao što su tijela i ozljede, metle, ventilatori i klima uređaji. Većina roditelja pozitivno je reagirala na interese svoje djece, štoviše podržavali su ih tako što su skupa s djecom u njima sudjelovali, ali kada se radilo o iznimno neobičnim interesima roditelji su ih nevoljko podržavali. Kod neke djece interesi su trajali mjesecima, a kod neke čak i godinama. Interesi su među spolnim skupinama bili raspoređeni prema rodnim stereotipima gdje su djevojčice u većoj mjeri pokazivale interes za lutke, bebe, odjeću i sl., dok su dječaci uglavnom pokazivali interese za vozila, dinosaure, alate i sl. 75% djece s ekstremno intenzivnim interesima bili su dječaci. Istraživanje Burrows i suradnika (2021) također je pokazalo kako su dječaci imali intenzivnije interese u dobi od 18 mjeseci, a o prednosti dječaka u ovoj skupini ponašanja

izvještavaju i Leekam i suradnici (2007) u čijem su istraživanju na podljestvici ograničenih ponašanja dvogodišnji dječaci postizali veće rezultate u odnosu na djevojčice.

Privrženost određenim objektima kao što su plišanCI, deke i jastuci također se nerijetko može uočiti kod male djece, a smatra se kako se pojavljuje već tijekom prve godine, vrhunac doživljava tijekom 2., a smanjuje se do 5. godine kod većine djece, dok se kod nekih osoba može zadržati i do odrasle dobi. Pretpostavlja se da emocionalna privrženost objektima proizlazi iz odvajanja djeteta od majke te im taj objekt služi kao sredstvo smanjivanja anksioznosti u novim situacijama (Lee i Hood, 2021; Passman, 1977; Passman i Halonen, 1979). Hoće li dijete razviti privrženost predmetu može ovisiti o socio-ekonomskom statusu i kulturi kojoj dijete pripada, odnosno smatra se da su djeca u zapadnjačkim kulturama i djeca višeg socio-ekonomskog statusa u većem riziku od razvijanja emocionalne privrženosti predmetu jer se ranije odvajaju od roditelja u spavanju (Lee i Hood, 2021).

1.3. Ograničena i ponavljajuća ponašanja kod djece s poremećajem iz spektra autizma

Unatoč tome što se ova ponašanja prema DSM-V (American Psychiatric Association, 2013) skupa s deficitima u socijalnoj komunikaciji i interakciji, smatraju ključnima za donošenje dijagnoze poremećaja iz spektra autizma, kroz povijest su bila znatno zanemarena u istraživanjima koja su naglasak uglavnom stavljala na domenu socijalne komunikacije i interakcije (Fulceri i sur., 2016). Razlog tome može biti što ta ponašanja nisu specifična samo za osobe sa PSA-om, nego se ona pojavljuju i u tipično razvijajuće djece (npr. Evans i sur., 1997; Thelen, 1979) te kod drugih kliničkih populacija kao što su opsesivno-kompulzivni poremećaj, ADHD i drugi (Mahone i sur., 2004; Swedo i sur., 1989). Također, smatralo se da se ograničena i ponavljajuća ponašanja rjeđe manifestiraju u ranom djetinjstvu kod osoba sa PSA-om (Charman i Baird, 2002; Stone i sur., 1999).

Nasreću, bilježi se porast u broju istraživanja koja uočavaju važnost ograničenih i ponavljajućih ponašanja kao ranih pokazatelja odstupanja u razvoju. Istraživanja pokazuju da se već u ranom djetinjstvu mogu uočiti razlike u obliku, učestalosti, trajanju i intenzitetu ponavljajućih ponašanja između djece sa PSA-om i djece tipičnog razvoja te da ta ponašanja u djece i osoba sa PSA-om stvaraju prepreke za uključivanje u socijalne interakcije i umanjuju

prilike za učenje (Berry i sur., 2018), a neka mogu imati i ozbiljne fizičke posljedice za dijete i okolinu (Minshawi i sur., 2014). Watt i suradnici (2008) u svojem istraživanju pokazali su da djeca sa PSA-om u dobi od 18-24 mjeseca pokazuju značajno učestalija ponavljajuća ponašanja koja uključuju pomicanje dijelova tijela te ponašanja kojima je svrha senzorička ugodna u usporedbi s djecom tipičnog razvoja i djecom s općim razvojnim zaostajanjem te smatraju kako prolongirana i učestala ponašanja koja uključuju predmete u drugoj i trećoj godini života, ometaju prilike za usvajanje socijalnih vještina. Ozonoff i suradnici (2008) uspoređivali su dojenčad s visokim rizikom od poremećaja iz spektra autizma (braću/sestre djece koja imaju dijagnozu PSA) i dojenčad s niskim rizikom od PSA (braću/sestre djece koja nemaju dijagnozu PSA) u zadatku usmjerenom na ponavljajuću upotrebu predmeta, a rezultati su pokazali da su djeca koja su bila u visokom riziku i koja su kasnije i dobila dijagnozu PSA, u većoj mjeri pokazivala atipičan način upotrebe predmeta, odnosno u značajno većoj mjeri su okretali, vrtjeli i neobično vizualno proučavali predmete za razliku od tipično razvijajuće djece. Loh i suradnici (2007) također su uspoređivali djecu s visokim i niskim rizikom od PSA u ponavljajućim motoričkim ponašanjima te su pokazali kako su u dobi od 12 i 18 mjeseci djeca koja su imala visoki rizik, a koja su i dobila dijagnozu PSA, učestalije izvodila pokrete rukama, točnije mahanje rukama u odnosu na sestre i braću koji su bili u niskom riziku od poremećaja iz spektra autizma. U istraživanju Harrop i suradnika (2014) djeca sa PSA-om imala su raznolikija ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja nego djeca tipičnog razvoja koja su većinom pokazivala jedan oblik, a to je bila upotreba predmeta. Oni su pretpostavili kako ovo ponašanje kod djece sa PSA-om ima samo-stimulirajuću ulogu i da je povezano s nemogućnošću mijenjanja fokusa i ustrajnosti u nefunkcionalnoj igri što navode i Cuccaro i suradnici (2003).

Ponašanja koja više zabrinjavaju roditelje su samoozljeđujuća ponašanja koja se često mogu vidjeti kod ove skupine djece (Minshawi i sur., 2014). Fodstad i suradnici (2012) pokazali su da se ona mogu uočiti tijekom prve godine života u nižem intenzitetu, a tijekom 2. i 3. godine postaju učestalija i intenzivnija. Djeca koja imaju teže simptome PSA kao što su intenzivniji deficiti u socijalnoj interakciji, druga ograničena i ponavljajuća ponašanja kao što je izražena privrženost rutinama te niže adaptivne vještine u većem su riziku od uključivanja u veći broj i intenzivnija samoozljeđujuća ponašanja (Baghdadli i sur., 2003; Matson i sur., 2008).

Kompulzivna, ritualna, istovjetna ponašanja i ograničeni interesi ponašanja su koja se smatraju karakterističnim za osobe sa PSA-om, ali s obzirom da se pojavljuju i u tipičnom razvoju, izazovno ih je razlikovati jedne od drugih (Turner, 1999). Kao i kod djece tipičnog razvoja, može ih se uočiti tijekom 2. godine, s vremenom postaju učestalija i intenzivnija, posebno kod djece koja imaju blaže deficite u socijalnom funkcioniranju (Richler i suradnici, 2010). Istraživanja pokazuju da se ova ponašanja učestalije pojavljuju kod djece sa PSA-om te da pokazuju jaku emocionalnu uznemirenosti i katastrofične reakcije na promjene i prekide u rutinama i ritualima (Fulceri i sur., 2016; Joseph i sur., 2013; Turner, 1999). Joseph i suradnici (2013) uspoređivali su djecu sa PSA-om, djecu s općim razvojnim zaostajanjem i djecu tipičnog razvoja dobnog raspona od 2-11 godina na Revidiranoj ljestvici ponavljajućih ponašanja, te su njihovi rezultati pokazali kako su djeca sa PSA-om na svim podljestvicama uključujući i one koje se odnose na ponašanja višeg reda, postigla više rezultate od tipično razvijajuće djece i djece s općim razvojnim zaostajanjem, što nam govori da su kod djece sa PSA-om ova ponašanja intenzivnija i pojavljuju se u većoj mjeri. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Fulceri i suradnika (2016) u kojem su djeca sa PSA-om dobi između 23 i 71 mjeseca na Revidiranoj ljestvici ponavljajućih ponašanja pokazivala različite oblike ponavljajućih ponašanja, od kojih su najučestalija bila ritualna i istovjetna ponašanja, a slijedili su ih ograničeni interesi i kompulzivna ponašanja te su na svim podljestvicama postizali značajno više rezultate od djece tipičnog razvoja. Ograničeni interesi su u najvećoj mjeri istraživani kod osoba sa PSA-om. Kao i kod djece tipičnog razvoja, oni se pojavljuju oko 18. mjeseca, ali se od njih razliku po tome što su kod djece sa PSA-om ti interesi intenzivniji, neobičniji u svojem sadržaju, u manjoj mjeri se proširuju tijekom vremena i ne dijele se rado s drugima (Burrows i sur., 2021; DeLoache i sur., 2007).

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u učestalost pojavljivanja, vrste i oblike ograničenih i ponavljajućih ponašanja koji se pojavljuju kod dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja jer nedostaje jasnih podataka o tome u kojoj mjeri djeca tipičnog razvoja u ovako ranoj dobi pokazuju ponavljajuća ponašanja i koja ograničena i ponavljajuća ponašanja pokazuju, a te informacije su nam bitne kako bismo mogli odrediti granice između razine pojave ponavljajućih ponašanja koja su uobičajena u djece tipičnog razvoja i onih koja predstavljaju povišeno stereotipno ponašanje koje je karakteristično za djecu s razvojnim odstupanjima.

U skladu s ciljem istraživanja oblikovani su istraživački problemi:

1. Ispitati učestalost ograničenih i ponavljajućih ponašanja u dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja
2. Usporediti pojavnost tih ponašanja između djevojčica i dječaka
3. Usporediti pojavnosti tih ponašanja između dvogodišnjaka i trogodišnjaka

S obzirom na probleme istraživanja, postavljene su tri hipoteze:

H1: Dvogodišnjaci i trogodišnjaci tipičnog razvoja neće pokazivati učestala ograničena i ponavljajuća ponašanja

H2: Dječaci i djevojčice razlikovat će se na podljestvicama senzoričko-motoričkih ponašanja i ograničenih ponašanja u korist dječaka

H3: Dvogodišnjaci i trogodišnjaci neće se razlikovati u pojavnosti ograničenih i ponavljajućih ponašanja

3. METODOLOGIJA

3.1. Mjerni instrument

U svrhu dobivanja podataka o ponavljajućim ponašanjima kod dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja koristila se „Revidirana ljestvica ponavljajućih ponašanja“ koju su razvili Bodfish, Symons i Lewis 2000. godine, a prvenstveno je namijenjena dobivanju podataka o ponavljajućim ponašanjima kod osoba s poremećajem iz spektra autizma. Izvorna ljestvica koju su Bodfish, Symons i Lewis razvili 1999. sadržavala je tri podljestvice, a to su stereotipna ponašanja, samoozljeđujuća ponašanja i kompulzivna ponašanja te je dobila kritike kliničara i roditelja kako ne obuhvaća složenija ponavljajuća ponašanja koja se često javljaju u osoba s poremećajem iz spektra autizma (Lam i Aman, 2007). Uzimajući u obzir dobivene kritike, Bodfish i suradnici proširili su ljestvicu adaptirajući čestice iz već postojećih mjernih instrumenata koji su ispitivali ponavljajuća ponašanja te tako današnja ljestvica sadrži 43 čestice koje su podijeljene u 6 podljestvica:

- 1) Podljestvica ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja (6 čestica)
- 2) Podljestvica samoozljeđujućih ponašanja (8 čestica)
- 3) Podljestvica kompulzivnih ponašanja (8 čestica)
- 4) Podljestvica ritualnih ponašanja (6 čestica)
- 5) Podljestvica istovjetnih ponašanja (11 čestica)
- 6) Podljestvica ograničenih ponašanja (4 čestice)

Za svaku tvrdnju/česticu roditelji trebaju označiti broj na Likertovoj skali od 4 stupnja pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje: 0=ponašanje se **ne** pojavljuje, 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja **blag** problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja **umjeren** problem i 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja **ozbiljan** problem.

Ispod podljestvica nalaze se po tri pitanja o tome koliko se **često** ponašanja pojavljuju, koliko se dijete **uznemiri** kada se ponašanja prekinu te koliko ponašanja **ometaju** svakodnevne situacije. Za svako pitanje roditelji na vizualnoj analognoj skali trebaju označiti stupanj učestalosti i težine ponašanja kod svojeg djeteta. Radi lakšeg unosa i obrade podataka u svrhu izrade ovoga diplomskog rada umjesto vizualne analogne skale upotrijebljena je Likertova skala od 5 stupnjeva,

u kojoj brojevi za pitanje o **učestalosti** imaju sljedeće značenje: 0=nikada; 1=rijetko; 2=ponekad; 3=često; 4=uvijek, a brojevi za pitanja o **uznemirenosti** djeteta i **ometanju** svakodnevnih situacija imaju sljedeća značenja: 0=nimalo; 1=malo; 2=umjereno; 3=jako; 4=izrazito jako. Ukoliko na pitanje o učestalosti roditelj označi broj 0, odmah treba prijeći na sljedeću podljestvicu.

Na završetku upitnika postavljeno je Završno pitanje u kojem roditelj treba brojem od 1 do 100 odgovoriti koliki problem ponavljajuća ponašanja predstavljaju za samo dijete i njegovu okolinu.

3.2. Sudionici istraživanja

„Revidiranu ljestvicu ponavljajućih ponašanja“ ispunjavali su roditelji. Ljestvicu je ispunilo ukupno 9 očeva i 63 majke. Sudionici su morali ispuniti dva uvjeta kako bi ušli u uzorak. Prvi uvjet odnosio se na kronološku dob, odnosno djeca su trebala imati dvije ili tri godine, a drugi da su morala biti tipičnog komunikacijsko-jezično-govornog profila. Uvidom u podatke o datumu ispunjavanja upitnika i djetetovom datumu i godini rođenja, za dvoje djece je utvrđeno kako još nisu napunila dvije godine, a sedmero djece je već napunilo četiri godine u vrijeme ispunjavanja upitnika te time nisu zadovoljila prvi uvjet ulaska u uzorak. Nadalje, uvidom u pitanja o postojanju medicinske dijagnoze i odstupanja u razvoju djeteta, za troje djece navedeno je kako postoji kašnjenje ili odstupanje u komunikacijsko-jezičnom-govornom razvoju, čime nisu ispunila drugi uvjet za ulazak u uzorak u našem istraživanju.

Konačni uzorak činilo je 60-ero djece (vidi *Tablica 1*), od toga 31 dvogodišnjak ($M=19$, $\check{Z}=12$) i 29 trogodišnjaka ($M=14$, $\check{Z}=15$), prosječne kronološke dobi 34,9 mjeseci ($SD=5,992$), s time da je najmlađa kronološka dob među ispitanicima 24 mjeseca, a najstarija 47 mjeseci. Sva djeca su imala uredan razvojni profil, osim što je jedna majka navela kako je zabrinuta zbog djetetove visine, a za dvoje djece navedeno je postojanje medicinske dijagnoze, alergije na jaja i multicističnog displastičnog bubrega. Podaci o razinama obrazovanja roditelja prikazani su u *Tablici 2*. Majke u najvećem broju imaju završenu višu stručnu spremu (66,7%), a očevi srednju stručnu spremu (40%) i višu stručnu spremu (46,7%). U konačnom uzorku upitnik su ispunile 52 majke i 8 očeva.

Tablica 1*Opis uzorka prema dobi i spolu*

Dob djeteta	M		Ž	
	N	%	N	%
2 godine	19	61%	12	39%
3 godine	14	48%	15	52%

Tablica 2*Razine obrazovanja majke i oca*

	OŠ	SSS	VŠS/VSS	mr.sc./dr.sc.
Majka	0 (0%)	12 (20%)	40 (66,7%)	8 (13,3%)
Otac	0 (0%)	24 (40%)	28 (46,7%)	8 (13,3%)

3.3. Postupak prikupljanja i obrade podataka

Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta odobrilo je provođenje ovoga istraživanja te su se podaci prikupljali tijekom svibnja i lipnja 2023. godine u obliku papir-olovka i online obliku preko Google obrasca. 40 roditelja ispunilo je ljestvicu u obliku papir-olovka, a 32 je ispunilo online verziju upitnika. Roditelji su odmah na početnoj stranici bili obaviješteni o svrsi i cilju istraživanja te jamčenju privatnosti i zaštite podataka. Ukoliko su imali bilo kakva pitanja u vezi upitnika, imali su mogućnost javiti se na e-mail adrese mentorice i studentice. Prije nego što su započeli s rješavanjem same ljestvice, roditelji su trebali navesti osnovne informacije o sebi i djetetu, odnosno datum ispunjavanja upitnika, datum rođenja i spol djeteta, razinu obrazovanja oba roditelja te postojanje medicinske dijagnoze i odstupanja u razvoju djeteta. Od roditelja se tražila iskrenost i jasnoća u odgovaranju na postavljena pitanja.

Prikupljeni podaci najprije su se unosili u Microsoft Office Excel tablicu, a potom se obrađivali i analizirali uz pomoć programa IBM SPSS Statistics 26. Za analizu i obradu podataka upotrijebljene su metode deskriptivne statistike za analizu frekvencije pojedinih ponašanja i

neparametrijske statistike (Mann-Whitney U test) kako bismo odredili statistički značajne razlike između dobnih i spolnih skupina.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Podljestvica ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja

U Tablici 3 prikazani su rezultati koji pokazuju kako je svaka čestica iz podljestvice ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja barem jednom označena kao da se pojavljuje kod dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja, ali i kada su takva ponašanja uočena, ona predstavljaju blag problem. Roditelji skupine dvogodišnje djece u najvećem broju označavaju čestice: **upotreba predmeta i motoričke kretnje**. Čestica **upotreba predmeta** uključuje ponašanja poput vrtnje ili okretanja predmeta, udaranja ili bacanja predmeta i sl., a ukupno 9 roditelja (29%) označava ponašanje kao prisutno. Slijedi ju čestica **motoričke kretnje** koja se odnosi na ponašanja poput vrtnje u krug, oko svoje osi te skakanja ili odskakivanja, a njih označava kao prisutne ukupno 6 roditelja (19,4%). **Pokreti šaka ili prstiju** (lepršanje šakama, savijanje ili mahanje prstima, pljeskanje ili mahanje šakama), **pokreti glave** (vrtnja, kimanje i mahanje glavom) i **pokreti cijelog tijela** (njihanje, ljuljanje, lelujanje) ponašanja su koja su samo jednom (3,2%) označena kao prisutna te su time ponašanja koja se najrjeđe pojavljuju kod dvogodišnjaka tipičnog razvoja.

Roditelji trogodišnjaka tipičnog razvoja također u najvećem broju zapažaju **motoričke kretnje i upotrebu predmeta**. Ukupno 8 roditelja (27,6%) označilo je **motoričke kretnje**, a **upotrebu predmeta** ukupno 5 roditelja (17,2%). Skupine ponašanja o kojima najmanji broj roditelja izvještava su **pokreti glave i senzorička obilježja** (pokrivanje očiju, promatranje predmeta izbliza, pokrivanje ušiju, trljanje površina), a označava ih po dvoje roditelja (6,9%).

Ovakvi su rezultati u skladu s istraživanjem Hocha i suradnika (2016) prema kojem su djeca između 2. i 5. godine u najvećoj mjeri pokazivala motoričke kretnje i upotrebu predmeta. Harrop i suradnici (2014) također izvještavaju o upotrebi predmeta kao ponašanju koje se često može uočiti kod djece tipičnog razvoja jer takvo ponašanje služi kao sredstvo učenja o funkciji predmeta. Ne iznenađuju nas rezultati prema kojima su pokreti cijelog i određenih dijelova tijela te senzorička obilježja u najmanjim postocima uočena kod ovih skupina djece jer se takva ponašanja u većoj mjeri uočavaju kod djece s poremećajem iz spektra autizma i kod djece s povećanim rizikom koja imaju braću i/ili sestre na spektru. Kod djece tipičnog razvoja takva ponašanja moguće je uočiti u dojenačkoj dobi kada imaju funkcionalni značaj u razvoju djeteta kada stječu motoričku kontrolu

koja im je potrebna za izvršavanje složenih cilju usmjerenih ponašanja (Arnott i sur., 2010; Loh i sur., 2007; Ozonoff i sur., 2008; Thelen, 1979; 1981).

Tablica 3

Frekvencije odgovora na Podljestvici ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja (P1)

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine				M	SD
	0	1	2	3	0	1	2	3		
Pokreti cijelog tijela	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	26 (89,7%)	3 (10,3%)	0 (0%)	0 (0%)	0,07	0,252
Pokreti glave	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0 (0%)	0,05	0,220
Pokreti šaka/prstiju	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	25 (86,2%)	4 (13,8%)	0 (0%)	0 (0%)	0,08	0,279
Motoričke kretnje	25 (80,6%)	6 (19,4%)	0 (0%)	0 (0%)	21 (80,6%)	8 (27,6%)	0 (0%)	0 (0%)	0,23	0,427
Upotreba predmeta	22 (71,0%)	9 (29,0%)	0 (0%)	0 (0%)	24 (82,8%)	5 (17,2%)	0 (0%)	0 (0%)	0,23	0,427
Senzorička obilježja	28 (90,3%)	3 (9,7%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0 (0%)	0,08	0,279

Deskriptivna statistika za Podljestvicu ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja prikazana je u Tablici 4. Budući da podljestvica sadrži 6 čestica koje su roditelji morali bodovati bodovima od 0 do 3, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 18. Iako strana istraživanja pokazuju kako se kod dječaka ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja pojavljuju u većoj mjeri (Arnott i sur., 2012; Mahone i sur., 2004), u našem istraživanju nije dobivena statistički značajna razlika između spolnih skupina ($p > 0,05$). Također, ne postoji statistički značajna razlika između dobnih skupina u našem istraživanju ($p > 0,05$) što je u skladu sa stranom literaturom koja pripisuje ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja djeci niže kronološke dobi kada ta ponašanja imaju funkcionalnu značajnost u motoričkom razvoju (Thelen, 1979; 1981).

Tablica 4

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu ponavljajućih senzoričko-motoričkih ponašanja (P1)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	0,68	1,072	0	4	30,18	0,600
	3 godine	29	0,83	1,338	0	5	30,84	
Spol djeteta	M	33	0,61	0,998	0	4	29,36	0,522
	Ž	27	0,93	1,412	0	5	31,89	

Iz Tablice 5 vidljivo je kako se kod većine dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja nikada ne pojavljuju (66,7%), a kod one djece kod koje su takva ponašanja uočena, ona se prema izvještajima roditelja, pojavljuju rijetko ili ponekad, a samo kod jednog djeteta ponašanja su uočena često (1,7%). Nijedan roditelj nije izvijestio o jakoj ili izrazitoj uznemirenosti djeteta kada se ponašanje prekine, niti o ometanju svakodnevnih životnih situacija. S obzirom da se ova ponašanja kod djece tipičnog razvoja nakon 2. godine smanjuju u svojoj pojavnosti, kod neke djece moguće ih je i dalje uočiti u stanjima visoke ili niske pobuđenosti kao što su uzbuđenost, dosada i stres, a može ih se lako zaustaviti vanjskim podražajem i njihova prisutnost ne ometa djetetove svakodnevne aktivnosti, navedeni rezultati u našem istraživanju nisu iznenađujući (Berkson i Tupa, 2000; Mahone i sur., 2004; Thelen; 1981).

Tablica 5

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvicu ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja (P1)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	40 (66,7%)	<i>Nimalo</i>	12 (20%)	17 (28,3%)
<i>Rijetko</i>	16 (26,7%)	<i>Malo</i>	5 (8,3%)	2 (3,3%)
<i>Ponekad</i>	3 (5%)	<i>Umjereno</i>	3 (5%)	1 (1,7%)
<i>Često</i>	1 (1,7%)	<i>Jako</i>	0 (0%)	0 (0%)
<i>Uvijek</i>	0 (0%)	<i>Izrazito jako</i>	0 (0%)	0 (0%)

4.2. Podljestvica samoozljeđujućih ponašanja

Rezultati prikazani u Tablici 6 pokazuju kako se kod većine djece tipičnog razvoja samoozljeđujuća ponašanja ne pojavljuju, a kod manjeg broja djece kod koje su samoozljeđujuća ponašanja označena kao prisutna, ona predstavljaju blag problem. Ponavljajuća ponašanja koja nijedan roditelj od njih 31 nije označio kao prisutna kod svoje dvogodišnje djece su: **sam sebe udara predmetom** (udaranje predmetom u glavu ili neki drugi dio tijela) i **grize se** (grize si šake, zglobove, ruku, usne ili jezik). **Udara se vlastitim dijelovima tijela** (udara se ili lupa u glavu, lice ili u druge dijelove tijela), **čupa se** (čupa si kosu ili povlači kožu), **trlja se ili grebe** (trlja se ili grebe po rukama, nogama, licu ili trupu), **stavlja si prst ili predmet u oko i/ili uho** i **štupa si kožu** (štupa si kožu na licu, rukama, šaci, nozi ili trupu) ponašanja su o kojima izvještava po jedan roditelj (3,2%). **Udara se o površinu ili predmet** čestica je koja se odnosi na ponašanje poput udaranja ili lupanja glavom ili nekim drugim dijelom tijela u dio stola, pod, zid ili druge površine te ga je označilo kao prisutno svega dvoje roditelja, a time je ponašanje koje se javlja kod najvećeg broja dvogodišnje djece na ovoj podljestvici (6,5%). Ovakvi rezultati nisu u skladu s istraživanjem Roane i suradnika (2007) u kojem su dvogodišnja djeca u najvećem broju pokazivala **udaranje vlastitim dijelovima tijela** i **stavljanje prsta u oko**. Razlog zašto se u ovome istraživanju **udaranje o površinu ili predmet** javlja u najvećem broju može biti u tome što se **udaranje** odnosno **lupanje glavom o površinu** još uvijek može primijetiti kod neke djece u rasponu od 2 i pol do 3 godine za vrijeme tantruma, kada tonu u san te kada slušaju glazbu (Berkson i Tupa, 2000; Sallustro i Atwell, 1978). Kod trogodišnje djece situacija je ponešto drugačija. Nijedan roditelj od njih 29 nije primijetio ponašanja: **udara se o površinu ili predmet**, **sam sebe udara predmetom**, **čupa se** i **trlja se ili grebe**. Po jedan roditelj primjećuje ponašanja **udara se vlastitim dijelovima tijela**, **grize se** i **štupa si kožu** (3,4%). Ponavljajuće ponašanje koje se javlja kod najvećeg broja trogodišnje djece, također svega dvoje (6,9%) je **stavlja prst ili predmet u oko/uh**. Ovi rezultati također nisu u skladu s istraživanjem Roane i suradnika (2007) u kojem navode kako je kod trogodišnjaka najčešće ponašanje bilo **udaranje vlastitim dijelovima tijela**, a **stavljanje prsta u oko** bilo je ponašanje koje se najrjeđe pojavljivalo kod djece u njihovom uzorku i koje je bilo u najvećem broju prisutno kod djece u dobi od 2 godine. Stavljanje prsta ili predmeta u oko je ponašanje koje nije uobičajeno za djecu urednog razvoja i uglavnom se povezuje s djecom koja

imaju oštećenje vida (Berkson i Tupa, 2000), pa je dobiveni podatak u ovome istraživanju neobičan.

Tablica 6

Frekvencije odgovora na Podljestvici samoozljeđujućih ponašanja (P2)

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine					
	0	1	2	3	0	1	2	3	M	SD
Udara se vlastitim dijelovima tijela	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	28 (96,6%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181
Udara se o površinu ili predmet	29 (93,5%)	2 (6,5%)	0 (0%)	0 (0%)	29 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181
Sam sebe udara predmetom	31 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	29 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0,00	0,000
Grize se	31 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	28 (96,6%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0,02	0,129
Čupa se	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	29 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0,02	0,129
Trlja se ili grebe	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	29 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181
Stavlja prst ili predmet u oko/uho	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0 (0%)	0,05	0,220
Štipa si kožu	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	28 (96,6%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181

Deskriptivna statistika za Podljestvicu samoozljeđujućih ponašanja navedena je u Tablici 7. S obzirom da podljestvica sadrži 8 čestica, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 24. Rezultati su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike između dvogodišnjaka i trogodišnjaka te između djevojčica i dječaka ($p>0,05$) što odgovara rezultatu stranog istraživanja koje također nije pronašlo dobne i spolne statistički značajne razlike među djecom urednog razvoja u pojavnosti samoozljeđujućih ponašanja (Hoch i sur., 2016).

Tablica 7

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu samoozljeđujućih ponašanja (P2)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	0,23	0,560	0	2	30,81	0,821
	3 godine	29	0,21	0,559	0	2	30,17	
Spol djeteta	M	33	0,18	0,528	0	2	29,67	0,510
	Ž	27	0,26	0,594	0	2	31,52	

Iz Tablice 8 vidljivo je da se kod većine dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja samoozljeđujuća ponašanja nikada ne pojavljuju (90%), a kod onih kod kojih su uočena, ona se prema izvještajima roditelja, pojavljuju rijetko ili ponekad. Svi roditelji smatraju kako ta ponašanja ne ometaju svakodnevni život djece i obitelji niti se ona uznemire ako ih se prekine u tim ponašanjima. Ovakvi rezultati u skladu su s literaturom koja smatra da se ovakvi oblici ponašanja ne pojavljuju često i u jakom intenzitetu te tako ne vode ozbiljnim oštećenjima organizma, pa ih ni roditelji ne doživljavaju kao ozbiljan problem (Roane i sur., 2007). Također, ona se češće mogu uočiti kod mlađe djece i djece s razvojnim odstupanjima koja još ne posjeduju dovoljno zrela i socijalno prihvatljiva sredstva putem kojih bi mogla izraziti svoje potrebe te pribjegavaju nezrelim i nepoželjnim ponašanjima (Hoch i sur., 2016; Kennedy, 2002; prema Roane i sur., 2007).

Tablica 8

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvicu samoozljeđujućih ponašanja (P2)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	54 (90%)	<i>Nimalo</i>	6 (10%)	6 (10%)
<i>Rijetko</i>	4 (6,7%)	<i>Malo</i>	0 (0%)	0 (0%)
<i>Ponekad</i>	2 (3,3%)	<i>Umjereno</i>	0 (0%)	0 (0%)
<i>Često</i>	0 (0%)	<i>Jako</i>	0 (0%)	0 (0%)
<i>Uvijek</i>	0 (0%)	<i>Izrazito jako</i>	0 (0%)	0 (0%)

4.3. Podljestvica kompulzivnih ponašanja

Na podljestvici kompulzivnih ponašanja svaka čestica je u manjem ili većem broju označena kao prisutna (vidi *Tablica 9*). Prema izvještajima roditelja ponašanja koje se u najvećem broju uočavaju kod dvogodišnje djece tipičnog razvoja su **dovršavanje** i **slaganje/nizanje**. **Dovršavanje** je čestica koja obuhvaća ponašanja poput ustrajanja u tome da su sva vrata otvorena ili zatvorena, vađenja svih predmeta iz kutije ili micanja predmeta s određenog mjesta, a ta ponašanja je 11 roditelja (35,5%) označilo da se pojavljuju kod njihove djece i da predstavljaju blag problem, a samo jedan roditelj (3,2%) je označio da predstavljaju umjeren problem. **Slaganje/nizanje** je čestica koja uključuje ponašanja poput slaganja predmeta prema određenom obrascu i na određeno mjesto te potrebe da stvari budu simetrične i jednake, a takva ponašanja uočilo je ukupno 11 roditelja od kojih su 3 roditelja (9,7%) izjavila kako ponašanja predstavljaju umjeren problem, a ostatak (25,8%) je smatrao da ponašanja predstavljaju blag problem. Ponašanja koja su u najmanjem broju uočena su **pranje/čišćenje** i **provjeravanje**. **Pranje/čišćenje** odnosi se na pretjerano pranje ili čišćenje određenih dijelova tijela te čeprkanje po „mucicama“ ili koncu i samo dvoje roditelja (6,5%) smatra da se takva ponašanja pojavljuju kod njihove djece te da ona predstavljaju blag problem. **Provjeravanje** je samo jedan roditelj (3,2%) od njih 31 označio kao prisutno i da predstavlja blag problem, a odnosi se na ponašanja kao što su opetovano provjeravanje vrata, prozora, lokota, ladica, uređaja i satova. Rezultati su djelomično u skladu s istraživanjem Cevikaslan i suradnika (2014) u kojem se **dovršavanje** pojavljivalo kod 44,7% dvogodišnjaka, a **slaganje/nizanje** kod 55,3% što ih čini ponašanjima koja se u njihovom uzorku dvogodišnjaka u odnosu na ostala kompulzivna ponašanja pojavljuju u nešto većem postotku. No, u njihovom istraživanju **pranje/čišćenje** se kod dvogodišnjaka pojavljuje u najvećem postotku (69,3%) dok se u ovome istraživanju takva ponašanja uočavaju kod svega dvoje djece (6,5%).

Kod trogodišnjaka tipičnog razvoja rezultati su ponešto drugačiji (vidi *Tablica 9*). **Slaganje/nizanje** i **pranje/čišćenje** ponašanja su koja je najveći broj roditelja označio kao prisutna. **Slaganje/nizanje** ukupno je primijetilo 10 roditelja od tog broja jedan roditelj (3,4%) smatra kako ponašanje predstavlja umjeren problem, dva roditelja (6,9%) ponašanje doživljavaju kao ozbiljan problem, a ostali (24,1%) smatraju kako ponašanje predstavlja blag problem. **Pranje/čišćenje** također 10 roditelja označava kao prisutno, s time da dva roditelja (6,9%) smatraju kako ponašanje predstavlja umjeren problem, a 8 roditelja (27,6%) ponašanje doživljava

kao blag problem. **Provjeravanje** i **dodirivanje/tapšanje** ponašanja su koja su u najmanjem broju označena kao prisutna. **Provjeravanje** je označilo ukupno 3 roditelja, a samo jedan (3,4%) roditelj smatra kako ponašanje predstavlja umjeren problem. **Dodirivanje/tapšanje** čestica je koja se odnosi na potrebu dodirivanja, tapšanja ili trljanja predmeta ili ljudi, a 3 roditelja (10,3%) smatraju kako se takva ponašanja pojavljuju kod njihove djece i predstavljaju blag problem. Cevikaslan i suradnici (2014) pokazali su kako se **pranje/čišćenje** pojavljuje kod 75,4%, a **slaganje/nizanje** kod 67,4% trogodišnjaka iz njihova uzorka i time su ona kompulzivna ponašanja koja se u njihovom uzorku pojavljuju u najvećem broju. Dosadašnja istraživanja pokazala su kako su kompulzivna ponašanja uobičajena pojava u dobi između 2. i 5. godine, a svoj vrhunac doživljavaju između 3. i 4. godine, pa nas ne iznenađuje kako je veći broj roditelja u skupini trogodišnjaka određena ponašanja doživljavao kao ozbiljniji problem (Cevikaslan i sur., 2014; Evans i sur., 1997). Između 2. i 5. godine djeca su pojačano osjetljiva na detalje u okolini, teže simetriji, ravnoteži i balansu te zahtijevanju da stvari budu obavljene prema njihovom subjektivno postavljenom kriteriju, odnosno da budu obavljene „upravo tako“ što se manifestira u ponašanjima kao što su slaganje predmeta po određenom obrascu, inzistiranju da npr. vrata budu otvorena točno onoliko koliko njima odgovara i da su zabrinuta oko prljavštine te tako ne iznenađuje podatak da su ponašanja poput slaganja/nizanja, dovršavanja i pranja/čišćenja, ponašanja koja su se u ovome, a i u stranim istraživanjima u većem postotku pojavljivala kod dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja (Evans i sur., 1997; Gesell i sur., 1974). Brojanje i provjeravanje navode se kao glavna obilježja opsesivno-kompulzivnog poremećaja te tako postoji mogućnost da se zbog toga ova ponašanja u malim postotcima pojavljuju kod istraživanog uzorka (Swedo i sur., 1989).

Tablica 9*Frekvencije odgovora na Podljestvici kompulzivnih ponašanja (P3)*

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine				M	SD
	0	1	2	3	0	1	2	3		
Slaganje/nizanje	20 (64,5%)	8 (25,8%)	3 (9,7%)	0 (0%)	19 (65,5%)	7 (24,1%)	1 (3,4%)	2 (6,9%)	0,48	0,770
Dovršavanje	19 (61,3%)	11 (35,5%)	1 (3,2%)	0 (0%)	22 (75,9%)	4 (13,8%)	2 (6,9%)	1 (3,4%)	0,40	0,669
Pranje/čišćenje	29 (93,5%)	2 (6,5%)	0 (0%)	0 (0%)	19 (65,5%)	8 (27,6%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0,23	0,500
Provjeravanje	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	26 (89,7%)	2 (6,9%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,08	0,334
Brojanje	27 (87,1%)	3 (9,7%)	0 (0%)	1 (3,2%)	23 (79,3%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	1 (3,4%)	0,25	0,654
Gomilanje/skupljanje	27 (87,1%)	4 (12,9%)	0 (0%)	0 (0%)	24 (82,8%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,17	0,418
Ponavljanje	23 (74,2%)	7 (22,6%)	1 (3,2%)	0 (0%)	25 (86,2%)	3 (10,3%)	0 (0%)	1 (3,4%)	0,25	0,571
Dodirivanje/tapšanje	27 (87,1%)	2 (6,5%)	2 (6,5%)	0 (0%)	26 (89,7%)	3 (10,3%)	0 (0%)	0 (0%)	0,15	0,444

Deskriptivna statistika za Podljestvicu kompulzivnih ponašanja prikazuje se u Tablici 10. S obzirom da podljestvica sadrži 8 tvrdnji, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 24. Rezultati su pokazali kako nema statistički značajne razlike između dobnih i spolnih skupina ($p > 0,05$), što se podudara i sa stranim istraživanjima, koja također nisu pronašla razlike između dvogodišnjaka i trogodišnjaka te djevojčica i dječaka tipičnog razvoja (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001).

Tablica 10

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu kompulzivnih ponašanja (P3)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	1,77	2,578	0	8	30,79	0,883
	3 godine	29	2,28	4,061	0	15	30,19	
Spol djeteta	M	33	1,48	2,451	0	8	28,38	0,250
	Ž	27	2,67	4,169	0	15	33,09	

Iz Tablice 11 vidljivo je da više od polovice roditelja smatra kako se kompulzivna ponašanja nikada ne pojavljuju kod njihove djece (56,7%). Oni roditelji koji su uočili ponašanja iz ove podljestvice većinom smatraju da se ta ponašanja pojavljuju rijetko ili ponekad, a samo tri roditelja (5%) često uočavaju takva ponašanja kod svoje djece. Najveći broj roditelja (25%) navodi kako se njihova djeca nimalo ne uznemire kada se ponašanja prekinu, niti ta ponašanja ometaju njihov svakodnevni život. Oni roditelji koji su zapazili određenu dozu uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija uglavnom smatraju kako se to događa u maloj ili umjerenoj mjeri. Po jedan roditelj (1,7%) uočava jaku i izrazito jaku uznemirenost svoga djeteta ako se ponašanje prekine, a dva roditelja (3,3%) smatraju kako ponašanja jako ometaju svakodnevne aktivnosti djeteta i obitelji. Iako se ovakva ponašanja u većoj mjeri pripisuju djeci s poremećajem iz spektra autizma i opsesivno-kompulzivnim poremećajem, ona se pojavljuju i u tipično razvijajuće djece posebno između 2. i 5. godine kada su takva ponašanja funkcionalna odnosno kada im služe za shvaćanje reda u svijetu i razvoju kapaciteta za klasifikaciju (Evans i sur., 1997; Piaget, 1953). S obzirom da istraživanja pokazuju kako su ova ponašanja uobičajena između 2. i 5. godine, nije iznenađujuće da će roditelji u većem postotku izvještavati o njihovoj prisutnosti za razliku od prethodne dvije podljestvice. Iako prekid ovih ponašanja može dovesti do toga da se dijete uznemiri, ona neće znatno ometati djetetove svakodnevne aktivnosti niti će roditelji biti previše zabrinuti radi njihovog pojavljivanja, za razliku od kompulzivnih ponašanja koja se javljaju kod OKP-a i koja znatno interferiraju s djetetovim svakodnevnom životom te koja mu izazivaju stres (Zohar i Felz, 2001). Također, kada se tipičnu djecu uspoređuje s djecom s poremećajem iz spektra autizma,

nekoliko istraživanja je pokazalo kako djeca sa PSA-om u većoj mjeri pokazuju ovaj tip ponašanja (Fulceri i sur., 2016; Joseph, 2013).

Tablica 11

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvicu kompulzivnih ponašanja (P3)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	34 (56,7%)	<i>Nimalo</i>	15 (25%)	18 (30%)
<i>Rijetko</i>	12 (20%)	<i>Malo</i>	4 (6,7%)	4 (6,7%)
<i>Ponekad</i>	11 (18,3%)	<i>Umjereno</i>	5 (8,3%)	2 (3,3%)
<i>Često</i>	3 (5%)	<i>Jako</i>	1 (1,7%)	2 (3,3%)
<i>Uvijek</i>	0 (0%)	<i>Izrazito jako</i>	1 (1,7%)	0 (0%)

4.4. Podljestvica ritualnih ponašanja

Na podljestvici ritualnih ponašanja svaka čestica je u manjoj ili u većoj mjeri označena kao prisutna kod određenog broja dvogodišnje i trogodišnje djece tipičnog razvoja (vidi *Tablica 12*). Najveći broj roditelja dvogodišnje djece, njih ukupno 17, označava česticu **spavanje/odlazak u krevet** koja se odnosi na ponašanja poput ustrajanja na određenim rutinama prije nego ode u krevet; slaganja stvari u sobi na određeni način prije spavanja; ustrajanja na tome da su određene stvari s njima tijekom spavanja i sl., s time da 13 roditelja (41,9%) smatra kako ponašanje predstavlja blag problem, 3 (9,7%) smatra da ponašanje predstavlja umjeren problem, a samo jedan roditelj (3,2%) doživljava ponašanje kao ozbiljan problem. **Putovanje/prijevoz** čestica je koja se odnosi na ponašanja poput ustrajanja na kretanju određenim putem; sjedenju na točno određenom mjestu u vozilu; ustrajanja na tome da je određeni predmet s njim za vrijeme vožnje i sl. i najmanji broj roditelja, njih svega 3 (9,7%), označavaju ponašanje kao prisutno te ga smatraju blagim problemom. U istraživanju Cevikaslan i suradnika (2014) također se pokazalo kako dvogodišnjaci iz njihovog uzorka u najvećem broju (76,7%) ispoljavaju rituale koji se tiču spavanja i odlaska u krevet.

Iz Tablice 12 vidljivo je kako roditelji trogodišnjaka tipičnog razvoja također u najvećem broju izvještavaju o ritualima koji se odnose na **spavanje/odlazak u krevet** (N=14), s time da 9 roditelja (31%) smatra kako ponašanje predstavlja blag problem, 3 roditelja (10,3%) smatraju da ponašanje predstavlja umjeren problem, a samo dva roditelja (6,9%) ponašanje doživljavaju kao ozbiljan problem. Također, **putovanje/prijevoz** ponašanje je koje je u najmanjem broju označeno kao prisutno (N=3). Dva roditelja (6,9%) navedeno ponašanje doživljavaju kao blag problem, a jedan roditelj (3,4%) kao umjeren problem. Kao i dvogodišnjaci, trogodišnjaci su također u najvećem broju (82,1%) pokazivali rituale koji se odnose na spavanje i odlazak u krevet u istraživanju Cevikaslan i suradnika iz 2014. Leonard i suradnici (1990) navode kako su rituali koji se tiču odlaska u krevet odnosno samog spavanja najzastupljeniji među malom djecom jer je sam akt odlaska na spavanje tranzicija koja je malom djetetu zahtjevna, a rituali im tu situaciju čine poznatom i predvidljivom, pružaju im osjećaj sigurnosti te se tako djeca mogu opustiti i lakše zaspati.

Tablica 12*Frekvencije odgovora na Podljestvici ritualnih ponašanja (P4)*

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine				M	SD
	0	1	2	3	0	1	2	3		
Hranjenje/ vrijeme jela	26 (83,9%)	2 (6,5%)	2 (6,5%)	1 (3,2%)	25 (86,2%)	4 (13,8%)	0 (0%)	0 (0%)	0,22	0,585
Spavanje/ odlazak u krevet	14 (45,2%)	13 (41,9%)	3 (9,7%)	1 (3,2%)	15 (51,7%)	9 (31%)	3 (10,3%)	2 (6,9%)	0,72	0,846
Briga o sebi	23 (74,2%)	6 (19,4%)	1 (3,2%)	1 (3,2%)	24 (82,8%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,28	0,613
Putovanje/ prijevoz	28 (90,3%)	3 (9,7%)	0 (0%)	0 (0%)	26 (89,7%)	2 (6,9%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,12	0,372
Igra/ slobodno vrijeme	26 (83,9%)	5 (16,1%)	0 (0%)	0 (0%)	25 (86,2%)	3 (10,3%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,18	0,504
Komunikacija	25 (80,6%)	6 (19,4%)	0 (0%)	0 (0%)	24 (82,8%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,22	0,524

Deskriptivna statistika za Podljestvicu ritualnih ponašanja prikazuje se u Tablici 13. S obzirom da sadrži 6 čestica, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 18. Među dobnim skupinama nije pronađena statistički značajna razlika u postignutim rezultatima na ovoj podljestvici ($p > 0,05$), što je u skladu i sa stranim istraživanjima (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001). Zanimljivo je kako je razlika među spolnim skupinama jako blizu statističke značajnosti, iako strana istraživanja ne pronalaze razlike među spolovima u ritualnim ponašanjima (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001). Detaljnijom analizom čestica na podljestvici, pokazalo se kako je razlika među spolovima statistički značajna za **igru/slobodno vrijeme** i **putovanje/prijevoz** ($p < 0,05$). Objašnjenje ovakvog rezultata moglo bi se pronaći u istraživanju Zohar i Felz iz 2001. godine. Iako u svojem istraživanju nisu pronašle značajne razlike među spolovima u ritualnim ponašanjima, pokazale su kako su obilježja temperamenta poput stidljivosti i negativnih emocija kao što je strah u pozitivnoj korelaciji s ritualnim ponašanjima te su navele kako su djevojčice u njihovom istraživanju postizale više rezultate na podljestvicama za ispitivanje

strahova. S obzirom da se smatra kako ritualna ponašanja pomažu djeci u reguliranju i prevladavanju anksioznosti i strahova te drugih emotivnih stanja, moglo bi se pretpostaviti kako zbog određenih obilježja temperamenta i smatranih funkcija ritualnih ponašanja, djevojčice u našem istraživanju postižu nešto viši rezultat nego dječaci.

Tablica 13

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu ritualnih ponašanja (P4)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	1,81	2,496	0	10	31,52	0,623
	3 godine	29	1,66	2,794	0	13	29,41	
Spol djeteta	M	33	1,12	2,073	0	10	26,74	0,052
	Ž	27	2,48	3,043	0	13	35,09	

Rezultati prikazani u Tablici 14 pokazuju kako 51,7% roditelja smatra da se ponašanja nikada ne pojavljuju kod njihove djece. Roditelji koji su uočili ova ponašanja kod svoje djece u najvećoj mjeri smatraju kako se to događa rijetko ili ponekad, a samo po dvoje roditelja (3,3%) smatra kako se ponašanja kod njihove djece pojavljuju često odnosno uvijek. Na pitanje o uznemirenosti djeteta kada se ponašanje prekine većina roditelja navodi kako se njihova djeca uznemire malo ili nikako, 3 roditelja izvještavaju o jakoj uznemirenosti (5%), a dva o izrazito jakoj uznemirenosti (3,3%). Na pitanje o ometanju svakodnevnih situacija, većina roditelja smatra kako ponašanja uopće ne ometaju njihovu svakodnevnicu, manji dio izvještava o malom ili umjerenom ometanju, a po jedan roditelj o jakom (1,7%) odnosno izrazito jakom (1,7%) ometanju. S obzirom da literatura navodi kako su ova ponašanja uobičajen dio djetetova razvoja u ranom djetinjstvu, posebno između 2. i 5. godine kada se smatra da imaju adaptivnu funkciju jer osiguravaju poznatost i predvidljivost u okolini koja je malom djetetu kaotična i kompleksna za razumjeti (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001) ne iznenađuje nas rezultat koji pokazuje kako je pola istraživanog uzorka primijetilo barem neki oblik ritualnog ponašanja kod svoga djeteta. Kada se uspoređuje djecu tipičnog razvoja s djecom s poremećajem iz spektra autizma, za koje se često mogu vezati ponašanja iz ove podljestvice, rezultati stranih istraživanja pokazuju veću učestalost pojavljivanja tih ponašanja kod

djece sa PSA-om nego kod djece tipičnog razvoja (npr. Fulceri i sur., 2016). Što se tiče podataka o uznemirenosti djeteta i ometajućem djelovanju navedenih ponašanja, ne iznenađuje nas kako je određeni broj roditelja zapazio veći intenzitet uznemirenosti i ometanja nego na ostalim podljestvicama s obzirom da se u ovom periodu života djeca još uvijek oslanjaju na rutine i rituale u svakodnevnom životu (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001). Unatoč tome što su prisutne intenzivnije emocionalne reakcije određenog broja djece, većina ipak ne doživljava ritualna ponašanja kao ometajuće faktore u svakodnevnom životu, niti ih ona zabrinjavaju, što je u skladu i sa stranom literaturom (Zohar i Felz, 2001) te kod djece tipičnog razvoja za razliku od djece s opsesivno-kompulzivnim poremećajem, kojoj su rituali emocionalno uznemiravajući i interferiraju sa svakodnevnom životom, oni imaju pozitivan učinak na djetetov razvoj (Evans i sur., 1997; 2004).

Tablica 14

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvicu ritualnih ponašanja (P4)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	31 (51,7%)	<i>Nimalo</i>	11 (18,3%)	19 (31,7%)
<i>Rijetko</i>	19 (31,7%)	<i>Malo</i>	12 (20%)	5 (8,3%)
<i>Ponekad</i>	6 (10%)	<i>Umjereno</i>	1 (1,7%)	3 (5%)
<i>Često</i>	2 (3,3%)	<i>Jako</i>	3 (5%)	1 (1,7%)
<i>Uvijek</i>	2 (3,3%)	<i>Izrazito jako</i>	2 (3,3%)	1 (1,7%)

4.5. Podljestvica istovjetnih ponašanja

Na podljestvici istovjetnih ponašanja svaka čestica je barem jednom označena kao prisutna (vidi *Tablica 15*). Prema izvještajima roditelja ponašanja koja se u većem broju uočavaju kod dvogodišnje djece tipičnog razvoja su: **ustraje da su mu stvari na istom mjestu, uznemiri se ako ga se prekine u onom što radi, ustraje na sjedenju uvijek na istom mjestu i voli kontinuirano gledati isti CD.** **Ustraje da su mu stvari na istom mjestu** ponašanje je koje je ukupno 9 roditelja označilo kao prisutno, s time da samo jedan roditelj (3,2%) ponašanje doživljava umjerenim problemom, a ostalih 8 (25,8%) smatra kako je ono blag problem. **Uznemiri se ako ga se prekine u onom što radi** ukupno 7 roditelja označava kao da se pojavljuje kod njihove djece, s time da 3 roditelja (9,7%) smatraju ponašanje blagim problemom, a 4 (12,9%) umjerenim. **Voli kontinuirano gledati isti CD; slušati isti CD ili pjesmu; gledati isti film/video ili dio filma/videoa** ponašanje je koje je također ukupno 7 roditelja označilo kao prisutno, s time da samo jedan roditelj (3,2%) ponašanje doživljava kao umjeren, a ostalih 6 (37,5%) kao blag problem. **Ustraje na sjedenju uvijek na istom mjestu** ponašanje je koje je također 7 roditelja (22,6%) označilo kao prisutno i svi ga doživljavaju kao blag problem. **Opire se posjeti novih mjesta, ustraje na hodanju po istom obrascu i ustraje na korištenju određenih vrata** ponašanja su koja svega po jedan roditelj (3,2%) označava kao prisutna i da predstavljaju blag problem i time su ponašanja koja je najmanji broj roditelja zapazio kod svoje dvogodišnje djece.

Iz *Tablice 15* vidljivo je kako roditelji trogodišnjaka tipičnog razvoja u najvećem broju označavaju čestice: **Voli kontinuirano gledati isti CD; slušati isti CD ili pjesmu; gledati isti film/video ili dio filma/videoa, ustraje na sjedenju uvijek na istom mjestu i uznemiri se ako ga se prekine u onom što radi.** **Voli kontinuirano gledati isti CD; slušati isti CD ili pjesmu; gledati isti film/video ili dio filma/videoa** ponašanje je koje je ukupno 12 roditelja označilo da se pojavljuje kod njihove djece, s time da jedan roditelj (3,4%) smatra da je ponašanje umjeren problem, jedan (3,4%) smatra da ponašanje predstavlja ozbiljan problem, a ostalih 10 roditelja (34,5%) smatraju da je ono blag problem. **Ustraje na sjedenju uvijek na istom mjestu** označava ukupno 9 roditelja, a od toga broja dvoje roditelja (6,9%) smatra kako je ponašanje umjeren problem, dok ostalih 7 (24,1%) smatra da je ponašanje blag problem. **Uznemiri se ako ga se prekine u onom što radi** ukupno 8 roditelja označava da se javlja kod njihove djece, s tim da

jedan roditelj (3,4%) ponašanje doživljava kao umjeren problem, a ostali (24,1%) kao blag problem. **Ustraje na hodanju po istom obrascu i ustraje na korištenju određenih vrata** ponašanja su koja po jedan roditelj (3,4%) označava kao prisutna i da predstavljaju blag problem i time su ponašanja koja je najmanji broj roditelja zapazio kod svoje trogodišnje djece. Evans i suradnici (1997) navode kako su kontinuirano gledanje istog videa ili slušanje jedne te iste priče najčešća ponavljajuća istovjetna ponašanja koja se mogu primijetiti kod male djece, a primijećena su kod najvećeg broja djece u našem uzorku. U istraživanju Fulceri i suradnika (2016) ponašanja poput konstantnog gledanja istog CD-a ili filma, uznemirenost ako se dijete prekine u onom što radi, ustrajanje da uvijek sjedi na istom mjestu i da su mu stvari na istom mjestu javljaju se kod većeg broja djece tipičnog razvoja dobi od 25 do 69 mjeseci u odnosu na ponašanja poput ustrajanja u hodanju po istom obrascu, na korištenju određenih vrata i opiranju posjeti novih mjesta. Iako u njihovom istraživanju djeca sa PSA-om, dobi između 23 i 72 mjeseca, pokazuju veću učestalost pojavljivanja na većini čestica iz ove podljestvice, istraživanja pokazuju kako se i kod djece sa PSA-om ova skupina ponašanja uočava tijekom 2. godine te da se s porastom dobi ona pojačavaju i postaju izraženija (Richler i sur., 2010).

Tablica 15*Frekvencije odgovora na Podljestvici istovjetnih ponašanja (P5)*

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine					
	0	1	2	3	0	1	2	3	M	SD
Ustraje da su stvari na istom mjestu	22 (71%)	8 (25,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	22 (75,9%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	1 (3,4%)	0,35	0,659
Opire se posjeti novih mjesta	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	1 (3,4%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,07	0,312
Uznemiri se ako ga se prekine u onom što radi	24 (77,4%)	3 (9,7%)	4 (12,9%)	0 (0%)	21 (72,4%)	7 (24,1%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,33	0,629
Ustraje na hodanju po istom obrascu	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	28 (96,6%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181
Ustraje na sjedenju na istom mjestu	24 (77,4%)	7 (22,6%)	0 (0%)	0 (0%)	20 (69%)	7 (24,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0,30	0,530
Ne voli promjene u izgledu ljudi oko njega	28 (90,3%)	3 (9,7%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (6,9%)	0,15	0,577
Ustraje na korištenju određenih vrata	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	28 (96,6%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0,03	0,181
Voli kontinuirano gledati isti CD	24 (77,4%)	6 (37,5%)	1 (3,2%)	0 (0%)	17 (58,6%)	10 (34,5%)	1 (3,4%)	1 (3,4%)	0,38	0,640
Pruža otpor promjeni aktivnosti	28 (90,3%)	2 (6,5%)	1 (3,2%)	0 (0%)	27 (93,1%)	1 (3,4%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,12	0,415
Ustraje na istoj rutini kod kuće i u vrtiću	27 (87,1%)	3 (9,7%)	1 (3,2%)	0 (0%)	24 (82,8%)	4 (13,8%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,18	0,469
Ustraje da se stvari odvijaju u određeno vrijeme	29 (93,5%)	2 (6,5%)	0 (0%)	0 (0%)	26 (89,7%)	2 (6,9%)	1 (3,4%)	0 (0%)	0,10	0,354

Deskriptivna statistika za Podljestvicu istovjetnih ponašanja prikazana je u Tablici 16. Budući da podljestvica sadrži 11 čestica, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 33. U našem istraživanju nije pronađena značajna razlika između dobnih i spolnih skupina ($p>0,05$), što se podudara i s nalazima stranih istraživanja (Evans i sur., 1997; Fulceri i sur., 2016; Zohar i Felz, 2001).

Tablica 16

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu istovjetnih ponašanja (P5)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	P
Dob djeteta	2 godine	31	1,71	2,452	0	9	29,42	0,600
	3 godine	29	2,41	4,444	0	20	31,66	
Spol djeteta	M	33	1,24	1,751	0	7	27,50	0,119
	Ž	27	3,04	4,784	0	20	34,17	

Unatoč tome što se ova ponašanja smatraju uobičajenim dijelom ranog djetinjstva, posebno između 2. i 5. godine većina roditelja smatra kako se ponašanja nikada ne pojavljuju kod njihove djece (58,3%), a roditelji koju su ih uočili kod svoje djece uglavnom smatraju da se ona pojavljuju rijetko ili ponekad te samo dva roditelja (3,3%) ponašanja primjećuju često i jedan (1,7%) uvijek. Roditelji koji su uočili navedena ponašanja kod svoje djece većinom smatraju kako se ona ne uznemire kada se ponašanje prekine, a ako to i čine, čine u maloj ili umjerenj mjeri te samo dvoje roditelja (3,3%) smatra kako se njihova djeca uznemire jako, a jedan (1,7%) navodi kako se njegovo dijete uznemiri izrazito jako. Na pitanje o ometanju svakodnevnih situacija nijedan roditelj ne smatra kako ponašanja ometaju svakodnevne situacije u jakoj ili izrazitoj mjeri (vidi *Tablica 17*). Budući da u ovoj dobi djeca teže predvidljivosti i teško prihvaćaju promjene u okolini te se neka od njih mogu oslanjati na ovakva ponašanja kako bi se nosila sa strahom i anksioznosti (Evans i sur., 1999; Zohar i Felz, 2001) nije iznenađujuće da se u određenoj mjeri uznemire kada netko ili nešto interferira s njihovim ponašanjem.

Tablica 17

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvici istovjetnih ponašanja (P5)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	35 (58,3%)	<i>Nimalo</i>	12 (20%)	15 (25%)
<i>Rijetko</i>	13 (21,7%)	<i>Malo</i>	6 (10%)	6 (10%)
<i>Ponekad</i>	9 (15%)	<i>Umjereno</i>	4 (6,7%)	4 (6,7%)
<i>Često</i>	2 (3,3%)	<i>Jako</i>	2 (3,3%)	0 (0%)
<i>Uvijek</i>	1 (1,7%)	<i>Izrazito jako</i>	1 (1,7%)	0 (0%)

4.6. Podljestvica ograničenih ponašanja

Rezultati prikazani u Tablici 18 pokazuju da je na podljestvici ograničenih ponašanja svaka čestica u određenom broju označena kao prisutna. Roditelji dvogodišnje djece u većoj mjeri označavaju čestice **zadivljeno je ili zaokupirano jednim predmetom/aktivnosti i jako je vezano za određeni predmet**. Česticu **zadivljeno je ili zaokupirano jednim predmetom/aktivnosti**, koja označava ponašanja kao što su zadivljenost ili zaokupiranost vlakovima, dinosaurima, vremenom i slično, označava ukupno 8 roditelja, s time da samo dva roditelja (6,5%) ponašanje smatraju umjerenim problemom, a ostali (19,4%) blagim problemom. Ovo ponašanje u učestalosti pojavljivanja slijedi ponašanje **jako je vezano za određeni predmet** i označava ga kao prisutnog ukupno 6 roditelja, od kojih samo jedan roditelj (3,2%) ponašanje smatra umjerenim problemom, a ostali (16,1%) smatraju da ponašanje predstavlja blag problem. Čestice koje manji broj roditelja označava su: **zaokupljeno je dijelom predmeta više nego cijelim predmetom i zaokupirano je predmetima koji se pokreću**. **Zaokupljeno je dijelom predmeta više nego cijelim predmetom** odnosi se na zaokupljenost npr. gumbima na odjeći ili kotačima igračke automobila, a označavaju ga samo dva roditelja (6,5%) koji ponašanje smatraju blagim problemom, a česticu **zaokupirano je predmetima koji se pokreću** označava samo jedan roditelj (3,2%) koji ponašanje također doživljava kao blagi problem. Nijedan roditelj navedena ponašanja ne označava ozbiljnim problemom.

Roditelji trogodišnjaka tipičnog razvoja također u većoj mjeri označavaju čestice **zadivljeno je ili zaokupirano jednim predmetom/aktivnosti i jako je vezano za određeni predmet**. Česticu **jako je vezano za određeni predmet** označava ukupno 7 roditelja, od kojih 4 roditelja (13,8%) ponašanje smatraju blagim problemom, dva roditelja (6,9%) umjerenim, a jedan roditelj (3,4%) ozbiljnim problemom. **Zadivljeno je ili zaokupirano jednim predmetom ili aktivnosti** označava ukupno 6 roditelja, od kojih samo jedan roditelj (3,4%) ponašanje označava kao ozbiljan problem, a ostali (17,2%) smatraju da je ponašanje blag problem. Čestice **zaokupljeno je dijelom predmeta više nego cijelim predmetom i zaokupljeno je predmetima koji se pokreću** označavaju po dva roditelja (6,9%) i svi ponašanja doživljavaju blagim problemom te su tako ova ponašanja u najmanjem broju označena kao prisutna kod trogodišnjaka tipičnog razvoja. Za razliku od dvogodišnjaka dva ponašanja su označena kao ozbiljni problemi. Ovakvi rezultati u skladu su s istraživanjem DeLoache i suradnika (2007) koje je pokazalo kako se zaokupljenost određenim interesima kod djece tipičnog razvoja može pojaviti prije 2. godine života te biti prisutno na kraće ili dulje periode. Najzastupljeniji interesi među djecom uključivali su uobičajene predmete ili teme kao što su vozila, knjige, lutke i dinosauri, a manje zastupljeni interesi odnose se na neobične teme ili predmete kao što su ventilatori, klima uređaji i metle. Također, kod većine djece kod koje su roditelji primijetili naklonjenost određenom predmetu ili temi oni nisu bili ekstremno intenzivni. Privrženost određenom objektu također je ponašanje koje se nerijetko može uočiti u male djece, a smatra se da nastaje već tijekom prve godine kada se dijete odvaja od majke u spavanju. Ovo ponašanje svoj vrhunac doživljava tijekom 2. godine te se smanjuje do 5. godine, a kod nekih se osoba može zadržati i do odrasle dobi, stoga ne iznenađuje rezultat kojim je ovo drugo najzastupljenije ponašanje u našem istraživanju među dvogodišnjacima i trogodišnjacima (Lee i Hood, 2021; Passman i Halonen, 1979).

Tablica 18*Frekvencije odgovora na Podljestvici ograničenih ponašanja (P6)*

*značenja brojeva: 0=ponašanje se ne pojavljuje; 1=ponašanje se pojavljuje i predstavlja blag problem; 2=ponašanje se pojavljuje i predstavlja umjeren problem; 3=ponašanje se pojavljuje i predstavlja ozbiljan problem

Procjena ponašanja*	DOB DJETETA								UKUPNO	
	2 godine				3 godine				M	SD
	0	1	2	3	0	1	2	3		
Zadivljeno je ili zaokupirano jednim predmetom /aktivnosti	23 (74,2%)	6 (19,4%)	2 (6,5%)	0 (0%)	23 (86,2%)	5 (17,2%)	0 (0%)	1 (3,4%)	0,30	0,619
Jako je vezano za određeni predmet	25 (80,6%)	5 (16,1%)	1 (3,2%)	0 (0%)	22 (75,9%)	4 (13,8%)	2 (6,9%)	1 (3,4%)	0,30	0,646
Zaokupljeno je dijelom predmeta više nego cijelim predmetom	29 (93,5%)	2 (6,5%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0 (0%)	0,07	0,252
Zaokupirano je predmetima koji se pokreću	30 (96,8%)	1 (3,2%)	0 (0%)	0 (0%)	27 (93,1%)	2 (6,9%)	0 (0%)	0 (0%)	0,05	0,220

Deskriptivna statistika za Podljestvicu ograničenih ponašanja prikazana je u Tablici 19. S obzirom da podljestvica ograničenih ponašanja ima 4 čestice, minimalni rezultat kojeg je pojedino dijete moglo ostvariti je 0, a maksimalni 12. Između skupine dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja nije dobivena statistički značajna razlika u rezultatima na ovoj podljestvici ($p>0,05$). Između djevojčica i dječaka također nije pronađena razlika, ali je ona znatno približena značajnosti što je iznenađujuće s obzirom da veći broj stranih istraživanja navodi da dječaci u većoj mjeri pokazuju ograničena ponašanja (Burrows i sur., 2021; DeLoache i sur., 2007; Leekam i sur., 2007). Detaljnijom analizom pojedinačnih čestica dobivena je statistički značajna razlika između spolnih skupina u korist djevojčica na čestici **jako je vezano za određeni predmet** ($p<0,05$). Strana istraživanja pokazuju kako su varijable za koje se smatra da imaju veći doprinos ovakvim ponašanjima od spola, socioekonomski status i kultura kojoj neko dijete pripada te time djeca nižeg socioekonomskog statusa i djeca u kulturama u kojima se više prakticira zajedničko

spavanje roditelja i djeteta u manjoj će vjerojatnosti razviti privrženost nekom objektu (Lee i Hood, 2021).

Tablica 19

Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Podljestvicu ograničenih ponašanja (P6)

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	0,65	0,877	0	3	29,85	0,742
	3 godine	29	0,79	1,177	0	5	31,19	
Spol djeteta	M	33	0,52	0,834	0	3	27,21	0,073
	Ž	27	0,96	1,192	0	5	34,52	

U Tablici 20 prikazano je kako većina roditelja smatra da se ograničena ponašanja nikada ne pojavljuju kod njihove djece (61,7%), a oni roditelji koji su ova ponašanja primijetili kod svoje djece uglavnom smatraju kako se ona pojavljuju rijetko ili ponekad, a samo tri roditelja (5%) navode kako su ponašanja česta kod njihove djece. Roditelji većinom smatraju kako ponašanja ne ometaju svakodnevne situacije niti se njihova djeca uznemire ako se ponašanja prekinu, a ako se ometanje i uznemirenost pojave, onda se to događa u maloj ili umjerenom mjeri. Samo jedan roditelj izvještava o jakoj uznemirenosti svojeg djeteta prilikom prekidanja ograničenih ponašanja. Iako se ponašanja iz ove podljestvice mogu uočiti kod djece tipičnog razvoja, ona se pojavljuju u manjoj učestalosti i u manjem intenzitetu za razliku od djece s poremećajem iz spektra autizma te su interesi koji se kod njih pojavljuju manje neobični, rado se dijele s drugim ljudima i uglavnom se s vremenom proširuju (Burrows i sur., 2021; DeLoache i sur., 2007; Fulceri i sur., 2016).

Tablica 20

Prikaz frekvencija odgovora na pitanja o učestalosti pojavljivanja, uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija za Podljestvicu ograničenih ponašanja (P6)

	Učestalost pojavljivanja		Uznemirenost	Ometanje
<i>Nikada</i>	37 (61,7%)	<i>Nimalo</i>	13 (21,7%)	19 (31,7%)
<i>Rijetko</i>	14 (23,3%)	<i>Malo</i>	7 (11,7%)	3 (5%)
<i>Ponekad</i>	6 (10%)	<i>Umjereno</i>	2 (3,3%)	1 (1,7%)
<i>Često</i>	3 (5%)	<i>Jako</i>	1 (1,7%)	0 (0%)
<i>Uvijek</i>	0 (0%)	<i>Izrazito jako</i>	0 (0%)	0 (0%)

4.7. Prisutnost skupina ponašanja kod djece tipičnog razvoja

U Tablici 21 prikazano je koliko roditelja u našem uzorku djece tipičnog razvoja izvještava o prisutnosti određene skupine ponašanja kod njihove djece. O samoozljeđujućim ponašanjima izvještava svega 15% roditelja što ih čini skupinom koja se u najmanjoj mjeri pojavljuje u našem uzorku što je i u skladu sa stranom literaturom koja navodi kako su prava samoozljeđujuća ponašanja rijetka pojava u tipično razvijajuće djece te da se ona mogu više primijetiti kod mlađe djece i djece s razvojnim odstupanjima (Berkson i Tupa, 2000; Hoch i sur., 2016; Minshawi i sur., 2014). Njih slijede ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja o kojima izvještava 38,33% roditelja, što nije iznenađujuće s obzirom da su ova ponašanja karakterističnija za dojenačku dob, ali se još uvijek mogu pojaviti kod neke djece u određenim stanjima kao što su dosada, stres i anksioznost (Berkson i Tupa, 2000; Thelen, 1979; 1981). Nešto veći broj roditelja (43,33%) izvještava o prisutnosti kompulzivnih ponašanja te o ograničenim ponašanjima (45%), a najviše roditelja izvještava o prisutnosti istovjetnih ponašanja (53,33%) i ritualnih ponašanja (55%). Budući da literatura navodi kako su ova ponašanja uobičajena kod djece tipičnog razvoja između 2. i 5. godine kada su funkcionalna za regulaciju straha i anksioznosti, stvaranje osjećaja sigurnosti i kompetentnosti u okolini koja je nepoznata i kaotična te time stvaranju prilika za učenje i usvajanje novih vještina i razvoju kapaciteta za klasifikaciju i razumijevanje reda u svijetu, ne

iznenađuje nas kako se ova ponašanja „višeg reda“ pojavljuju kod većeg broja djece (Evans i sur., 1997; Glenn i Cunningham, 2007; Piaget, 1953; Zohar i Felz, 2001).

Tablica 21

Prikaz prisutnosti pojedinih skupina ponašanja u uzorku

Podljestvice	N	%
Senzoričko-motorička ponašanja	23	38,33%
Samoozljeđujuća ponašanja	9	15%
Kompulzivna ponašanja	26	43,33%
Ritualna ponašanja	33	55%
Istovjetna ponašanja	32	53,33%
Ograničena ponašanja	27	45%

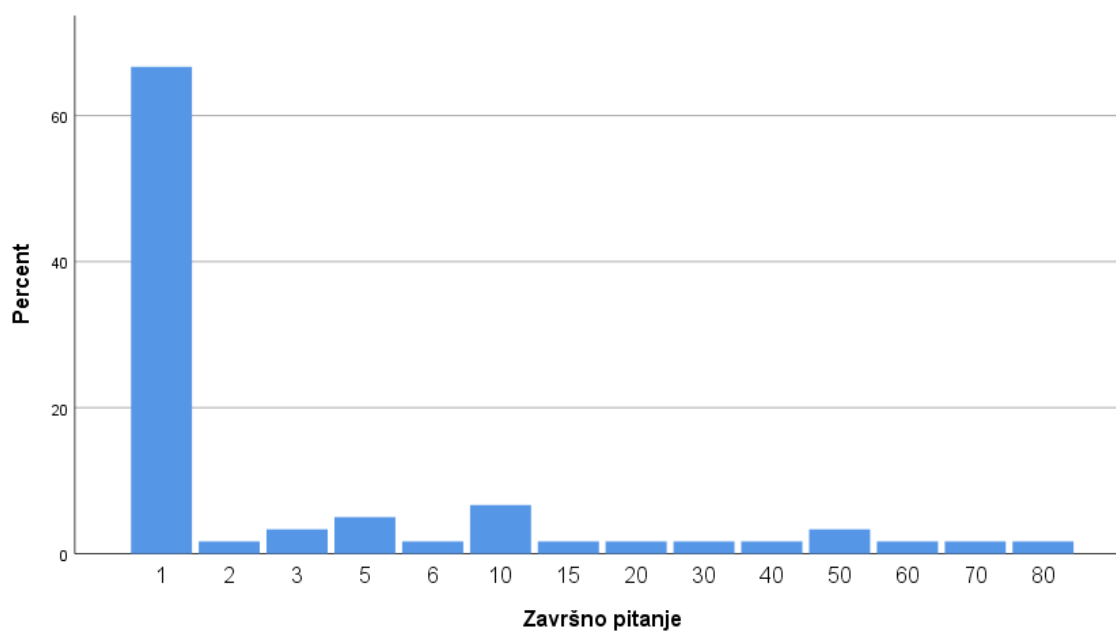
4.8. Sveukupni utjecaj ponavljajućih ponašanja na svakodnevni život

Na kraju ljestvice roditelji su ocjenjivali na skali od 1 do 100 koliko ponavljajuća ponašanja predstavljaju problem, kako djetetu, tako i ljudima iz njegove okoline, odnosno koliko ponavljajuća ponašanja utječu na svakodnevni život djeteta, gdje je 1 značilo da ponašanja uopće ne predstavljaju problem, a 100 da ponašanja predstavljaju ozbiljan problem. U našem istraživanju većina roditelja je ponašanja ocijenila ocjenom 1 (66,7%) što znači da ponavljajuća ponašanja uopće ne predstavljaju problem ni njima, ni okolini, a ni samoj djeci. Određeni broj roditelja daje ocjene manje od 50 te bismo time mogli zaključiti kako ponavljajuća ponašanja za njih i njihovu djecu predstavljaju blage do umjerene probleme, a svega 3 roditelja ponašanja ocjenjuju ocjenama 60, 70 i 80 te time ponavljajuća ponašanja doživljavaju ozbiljnijim problemom (vidi *Slika 1*). Ovakvi rezultati nas ne iznenađuju s obzirom da se i na ostalim podljestvicama pokazalo kako

većina roditelja ponavljajuća ponašanja koja su primijetili kod svoje djece ne doživljava kao ozbiljan problem koji ometa svakodnevni obiteljski život. U Tablici 22 prikazana je deskriptivna statistika za Završno pitanje odnosno za sveukupni utjecaj ponavljajućih ponašanja na svakodnevni život djeteta i obitelji. Između dvogodišnjaka i trogodišnjaka nije pronađena statistički značajna razlika u rezultatima na Završnom pitanju ($p>0,05$). Također, iako su djevojčice postizale prosječno više rezultate, razlika između njih i dječaka nije statistički značajna ($p>0,05$). Ovakvi rezultati su u skladu s istraživanjem Fulceri i suradnika (2016) koji također nisu pronašli razlike između dobnih i spolnih skupina. U istraživanju Fulceri i suradnika (2016) Završno pitanje tj. procjena sveukupnog utjecaja ponavljajućih ponašanja na svakodnevni život pokazala se kao jedini dio ljestvice koji je imao visoku dijagnostičku točnost u razlikovanju djece sa PSA-om i neurotipične djece. Rezultat kojeg su djeca u našem uzorku ostvarila na ovom pitanju je 8,73 ($SD=17,956$), a djeca sa PSA-om u istraživanju Fulceri i suradnika (2016) ostvarila su 37,83 ($SD=23,66$) te time djeca tipičnog razvoja postižu znatno niži prosječni rezultat.

Slika 1

Frekvencije odgovora na Završnom pitanju

Tablica 22*Deskriptivna statistika i usporedba skupina (Mann-Whitneyev U-test) za Završno pitanje*

	Dob	N	M	SD	MIN	MAX	Srednji rang	p
Dob djeteta	2 godine	31	7,87	15,611	1	60	31,60	0,549
	3 godine	29	9,66	20,409	1	80	29,33	
Spol djeteta	M	33	5,85	15,889	1	80	28,05	0,151
	Ž	27	12,26	19,936	1	70	33,50	

5. NEDOSTACI ISTRAŽIVANJA

Najveći nedostatak u ovom istraživanju je malen uzorak od 60 ispitanika te time ne možemo donositi zaključke o cjelokupnoj populaciji djece tipičnog razvoja u domeni ograničenih i ponavljajućih ponašanja. Buduća istraživanja bi mogla obuhvatiti veći uzorak djece tipičnog razvoja kako bi dobili bolji uvid u ograničena i ponavljajuća ponašanja koja se kod njih pojavljuju, a mogla bi uključiti i djecu mlađih i starijih dobnih skupina kako bi se moglo pratiti i uspoređivati kako se ova ponašanja manifestiraju u različitim dobnim skupinama.

Zatim, roditelji su samostalno ispunjavali upitnik bez prisutnosti ispitivača te na taj način nisu mogli pitati ispitivača ako im neko pitanje nije bilo jasno. S obzirom da smo se koristili samo izvještajima roditelja, postoji mogućnost da nismo dobili najpreciznije podatke o tome koja se ponašanja i koliko često pojavljuju kod njihove djece jer postoji vjerojatnost da su neki roditelji davali socijalno poželjne odgovore na pitanja, a neki su možda podcijenili ili precijenili vrste, broj i učestalost pojavljivanja ponavljajućih ponašanja i u kojoj mjeri su ta ponašanja problematična u njihovom svakodnevnom životu. Buduća istraživanja bi mogla koristiti različite načine ispitivanja ograničenih i ponavljajućih ponašanja kako bi se dobili točniji podaci i cjelovitija slika o ograničenim i ponavljajućim ponašanjima kod djece tipičnog razvoja.

Također, neusklađenost mjernih instrumenata i terminologije otežala je usporedbu rezultata s rezultatima drugih istraživanja. Istraživači bi se trebali usmjeriti na izjednačavanje terminologije koja se koristi u domeni ograničenih i ponavljajućih ponašanja kako bi se rezultati različitih istraživanja mogli lakše uspoređivati.

S obzirom na iznesene nedostatke i ograničenja istraživanja, moramo biti oprezni u donošenju zaključaka o ograničenim i ponavljajućim ponašanjima kod dvogodišnjaka i trogodišnjaka tipičnog razvoja.

6. ODGOVORI NA HIPOTEZE

H1: Dvogodišnjaci i trogodišnjaci tipičnog razvoja neće pokazivati učestala ograničena i ponavljajuća ponašanja

Prihvaća se.

Djeca u našem uzorku pokazuju različite skupine ograničenih i ponavljajućih ponašanja, od kojih se kod najvećeg broja djece pojavljuju ritualna i istovjetna ponašanja. Unatoč tome, većina roditelja, koja je primijetila ograničena i ponavljajuća ponašanja kod svoje djece, smatra kako se ona pojavljuju rijetko ili ponekad, dok mali broj roditelja izvještava o tome da se ona pojavljuju često. Također, ova ponašanja za većinu ispitanika ne predstavljaju ozbiljnije probleme niti interferiraju sa svakodnevnim životom djeteta i njegove okoline.

H2: Dječaci i djevojčice razlikovat će se na podljestvicama senzoričko-motoričkih ponašanja i ograničenih ponašanja u korist dječaka

Ne prihvaća se.

Rezultati su pokazali da nema statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica na svim podljestvicama, ali na dvije podljestvice (ritualna ponašanja i ograničena ponašanja) razlika je blizu statističke značajnosti i to u korist djevojčica što nije u skladu s istraživanjima koja smatraju da ne postoje statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica u ritualnim ponašanjima (Evans i sur., 1997; Zohar i Felz, 2001) te da se ograničena ponašanja i ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja u većoj mjeri pojavljuju kod dječaka (npr. Leekam i sur., 2007; Mahone i sur., 2004).

H3: Dvogodišnjaci i trogodišnjaci neće se razlikovati u pojavnosti ograničenih i ponavljajućih ponašanja

Prihvaća se.

7. ZAKLJUČAK

Ograničena i ponavljajuća ponašanja široka su i heterogena grupa ponašanja i pokreta čija su glavna obilježja ponavljanje na nepromjenjiv način, visoka učestalost i inzistiranje na istovjetnosti te se smatraju neizostavnim obilježjima poremećaja iz spektra autizma. Osim što se pojavljuju kod djece sa PSA-om, ona su u određenim periodima života prisutna i kod djece tipičnog razvoja te je zato važno dobiti uvid u učestalost, vrste i oblike ponavljajućih ponašanja koji se pojavljuju kod djece tipičnog razvoja u ranom djetinjstvu da bismo mogli odrediti granice između razina pojave tih ponašanja između tih dviju skupina djece. Rezultati našeg istraživanja su pokazali kako se među tipično razvijajućim dvogodišnjacima i trogodišnjacima u najvećem broju pojavljuju ritualna ponašanja (55%) i istovjetna ponašanja (53,33%), njih slijede ograničena ponašanja (45%) i kompulzivna ponašanja (43,33%), u nešto manjem broju pojavljuju se ponavljajuća senzoričko-motorička ponašanja (38,33%), a u najmanjem broju pojavljuju se samoozljeđujuća ponašanja (15%). Roditelji koji su primijetili ova ponašanja kod svoje djece većinom smatraju da se ona pojavljuju rijetko ili ponekad te da predstavljaju blag ili umjeren problem. Iako većina roditelja izvještava kako se djeca ne uznemire kada se ponašanja prekinu te da ona ne ometaju svakodnevne situacije, na podljestvicama koje se odnose na ponašanja „višeg reda“ dio roditelja ipak izvještava o određenoj dozi uznemirenosti i ometanja svakodnevnih situacija što nije neobično s obzirom da se u dobi od 2. do 5. godine djeca oslanjaju na ta ponašanja kako bi uspostavila red u okolinu koja im je komplicirana i kaotična te kako bi umanjila strah i anksioznost koja se javlja u tranzicijama i nepoznatim situacijama. U toj dobi ova ponašanja su adaptivna i smatra se da imaju pozitivne učinke na djetetov kognitivni i socio-emocionalni razvoj. Kako djeca rastu i sazrijevaju, sazrijevaju i njihove izvršne funkcije poput kognitivnog prebacivanja, inhibicije odgovora te regulacije emocija i time se sve manje oslanjaju na ograničena i ponavljajuća ponašanja u svakodnevnom životu. Djeca sa PSA-om u značajno većoj mjeri pokazuju ova ponašanja čak i u ranom djetinjstvu u usporedbi s djecom tipičnog razvoja te u većoj mjeri pokazuju određene oblike ponašanja kao što su pokreti rukama ili senzorička obilježja, koja su se u našem istraživanju rijetko pojavljivala. Također, Fulceri i suradnici (2016) pokazali su kako pitanje o tome koliki problem ova ponašanja predstavljaju za dijete i njegovu okolinu odnosno koliko utječu na njihov svakodnevni život, ima visoku dijagnostičku vrijednost u razlikovanju djece sa PSA-om od djece tipičnog razvoja te je tako u našem istraživanju prosječni rezultat bio 8,73 (SD=17,956), a u

njihovom za djecu sa PSA-om 37,83 (SD=23,66) te tako djeca tipičnog razvoja postižu puno manje rezultate.

Ograničena i ponavljajuća ponašanja mogu biti važan pokazatelj odstupanja od tipičnog razvoja od najranije dobi te ih je jako važno prepoznati i sagledati skupa s deficitima u socijalnoj interakciji i komunikaciji kako bi se i u ranoj dobi mogla donijeti ispravna dijagnoza i na vrijeme pružila prikladna podrška i terapija.

8. POPIS LITERATURE

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing.
2. Arnott, B., McConachie, H., Meins, E., Fernyhough, C., Couteur, A. L., Turner, M., Parkinson, K., Vittorini, L., & Leekam, S. (2010). The frequency of restricted and repetitive behaviors in a community sample of 15-month-old infants. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics, 31*(3), 223–229. <https://doi.org/10.1097/DBP.0b013e3181d5a2ad>
3. Baghdadli, A., Pascal, C., Grisi, S., & Aussilloux, C. (2003). Risk factors for self-injurious behaviours among 222 young children with autistic disorders. *Journal of Intellectual Disability Research, 47*(8), 622–627. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2003.00507.x>
4. Berkson, G., Rafaeli-Mor, N., & Tarnovsky, S. (1999). Body-rocking and other habits of college students and persons with mental retardation. *American Journal of Mental Retardation, 104*(2), 107–116. [https://doi.org/10.1352/0895-8017\(1999\)104<0107:BAOHOC>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0895-8017(1999)104<0107:BAOHOC>2.0.CO;2)
5. Berkson, G., & Tupa M. (2000). Early development of stereotyped and self-injurious behaviors. *Journal of Early Intervention, 23*(1), 1–19. <https://doi.org/10.1177/10538151000230010401>
6. Berry, K., Russell, K., & Frost, K. (2018). Restricted and Repetitive Behaviors in Autism Spectrum Disorder: a Review of Associated Features and Presentation Across Clinical Populations. *Current Developmental Disorders Reports, 5*(8), 1-8. <https://doi.org/10.1007/s40474-018-0139-0>
7. Bodfish, J. W., Symons, F. J., Parker, D. E., & Lewis, M. H. (2000). Varieties of repetitive behavior in autism: comparisons to mental retardation. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 30*(3), 237–243. <https://doi.org/10.1023/a:1005596502855>
8. Burrows, C. A., Bodfish, J. W., Wolff, J. J., Vollman, E. P., Alschuler, M. R., Botteron, K. N., Dager, S. R., Estes, A. M., Hazlett, H. C., Pruett, J. R., Jr, Schultz, R. T., Zwaigenbaum, L., Piven, J., Elison, J. T., & IBIS Network (2021). Cataloguing and characterizing interests in typically developing toddlers and toddlers who develop ASD. *Autism Research: Official Journal of the International Society for Autism Research, 14*(8), 1710–1723. <https://doi.org/10.1002/aur.2543>

9. Cevikaslan, A., Evans, D. W., Dedeoğlu, C., Kalaça, S., & Yazgan, Y. (2014). A cross-sectional survey of repetitive behaviors and restricted interests in a typically developing Turkish child population. *Child Psychiatry and Human Development*, 45(4), 472–482. <https://doi.org/10.1007/s10578-013-0417-3>
10. Charman, T., & Baird, G. (2002). Practitioner review: Diagnosis of autism spectrum disorder in 2- and 3-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 43(3), 289–305. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00022>
11. Cuccaro, M. L., Shao, Y., Grubber, J., Slifer, M., Wolpert, C. M., Donnelly, S. L., Abramson, R. K., Ravan, S. A., Wright, H. H., DeLong, G. R., & Pericak-Vance, M. A. (2003). Factor analysis of restricted and repetitive behaviors in autism using the Autism Diagnostic Interview-R. *Child Psychiatry and Human Development*, 34(1), 3–17. <https://doi.org/10.1023/a:1025321707947>
12. De Lissovoy V. (1961). Head banging in early childhood. A study of incidence. *The Journal of Pediatrics*, 58(6), 803–805. [https://doi.org/10.1016/s0022-3476\(61\)80135-2](https://doi.org/10.1016/s0022-3476(61)80135-2)
13. DeLoache, J. S., Simcock, G., & Macari, S. (2007). Planes, trains, automobiles--and tea sets: extremely intense interests in very young children. *Developmental Psychology*, 43(6), 1579–1586. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1579>
14. Evans, D. W., Gray, F. L., & Leckman, J. F. (1999). The rituals, fears and phobias of young children: insights from development, psychopathology and neurobiology. *Child Psychiatry and Human Development*, 29(4), 261–276. <https://doi.org/10.1023/a:1021392931450>
15. Evans, D. W., Leckman, J. F., Carter, A., Reznick, J. S., Henshaw, D., King, R. A., & Pauls, D. L. (1997). Ritual, habit, and perfectionism: the prevalence and development of compulsive-like behavior in normal young children. *Child Development*, 68(1), 58-68. <https://doi.org/10.2307/1131925>
16. Evans, D. W., Lewis, M. D., & Iobst, E. (2004). The role of the orbitofrontal cortex in normally developing compulsive-like behaviors and obsessive-compulsive disorder. *Brain and Cognition*, 55(1), 220–234. [https://doi.org/10.1016/S0278-2626\(03\)00274-4](https://doi.org/10.1016/S0278-2626(03)00274-4)
17. Fodstad, J. C., Rojahn, J. & Matson, J. L. (2012). The Emergence of Challenging Behaviors in At-Risk Toddlers with and without Autism Spectrum Disorder: A Cross-Sectional Study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 24, 217-234. <https://doi.org/10.1007/s10882-011-9266-9>

18. Fulceri, F., Narzisi, A., Apicella, F., Balboni, G., Baldini, S., Brocchini, J., Domenici, I., Cerullo, S., Iglizzi, R., Cosenza, A., Tancredi, R., Muratori, F., & Calderoni, S. (2016). Application of the Repetitive Behavior Scale-Revised--Italian version--in preschoolers with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities, 48*, 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2015.10.015>
19. Gesell, A., Ames, L., Ilg, F. L. (1974). *Infant and the child in the culture today*. New York: Harper & Row.
20. Glenn, S., & Cunningham, C. (2007). Typical or pathological? Routinized and compulsive-like behaviors in children and young people with Down syndrome. *Intellectual and Developmental Disabilities, 45*(4), 246-256. [https://doi.org/10.1352/1934-9556\(2007\)45\[246:TOPRAC\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/1934-9556(2007)45[246:TOPRAC]2.0.CO;2)
21. Glenn, S., Cunningham, C., & Nananidou, A. (2012). A cross-sectional comparison of routinized and compulsive-like behaviours in typical children aged from 2 to 11 years. *European Journal of Developmental Psychology, 9*(5), 614–630. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.639139>
22. Harrop, C., McConachie, H., Emsley, R., Leadbitter, K., Green, J., & PACT Consortium (2014). Restricted and repetitive behaviors in autism spectrum disorders and typical development: cross-sectional and longitudinal comparisons. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 44*(5), 1207–1219. <https://doi.org/10.1007/s10803-013-1986-5>
23. Hoch, J., Spofford, L., Dimian, A., Tervo, R., MacLean, W. E., & Symons, F. J. (2016). A Direct Comparison of Self-Injurious and Stereotyped Motor Behavior Between Preschool-Aged Children with and Without Developmental Delays. *Journal of Pediatric Psychology, 41*(5), 566–572. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsv102>
24. Joseph, L., Thurm, A., Farmer, C., & Shumway, S. (2013). Repetitive behavior and restricted interests in young children with autism: comparisons with controls and stability over 2 years. *Autism Research: Official Journal of the International Society for Autism Research, 6*(6), 584–595. <https://doi.org/10.1002/aur.1316>
25. Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child, 2*(3), 217-250.
26. Kravitz, H., Rosenthal, V., Teplitz, Z., Murphy, J. B., & Lesser, R. E. (1960). A study of head-banging in infants and children. *Diseases of the Nervous System, 21*, 203–208.

27. Lam, K. S. L., & Aman, M. G. (2007). The Repetitive Behavior Scale-Revised: independent validation in individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(5), 855–866. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0213-z>
28. Lam, K. S. L. (2004). *The repetitive behavior scale - revised: independent validation and the effects of subject variables* [Doctoral dissertation, Ohio State University]. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=osu1085670074
29. Larkin, F., Meins, E., Centifanti, L. C. M., Fernyhough, C., & Leekam, S. R. (2017). How does restricted and repetitive behavior relate to language and cognition in typical development? *Development and Psychopathology*, 29(3), 863–874. <https://doi.org/10.1017/S0954579416000535>
30. Lee, A., & Hood, B. (2021). The origins and development of attachment object behaviour. *Current Opinion in Psychology*, 39, 72–75. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.07.023>
31. Leekam, S. R., Prior, M. R., & Uljarevic, M. (2011). Restricted and repetitive behaviors in autism spectrum disorders: a review of research in the last decade. *Psychological Bulletin*, 137(4), 562–593. <https://doi.org/10.1037/a0023341>
32. Leekam, S., Tandos, J., McConachie, H., Meins, E., Parkinson, K., Wright, C., Turner, M., Arnott, B., Vittorini, L., & Le Couteur, A. (2007). Repetitive behaviours in typically developing 2-year-olds. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 48(11), 1131–1138. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01778.x>
33. Leonard, H. L., Goldberger, E. L., Rapoport, J. L., Cheslow, D. L., & Swedo, S. E. (1990). Childhood rituals: normal development or obsessive-compulsive symptoms?. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29(1), 17–23. <https://doi.org/10.1097/00004583-199001000-00004>
34. Loh, A., Soman, T., Brian, J., Bryson, S. E., Roberts, W., Szatmari, P., Smith, I. M., & Zwaigenbaum, L. (2007). Stereotyped motor behaviors associated with autism in high-risk infants: a pilot videotape analysis of a sibling sample. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(1), 25–36. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0333-5>
35. Lourie, R. S. (1949). The role of rhythmic patterns in childhood. *The American Journal of Psychiatry*, 105(9), 653–660. <https://doi.org/10.1176/ajp.105.9.653>

36. Mahone, E. M., Bridges, D., Prahme, C., & Singer, H. S. (2004). Repetitive arm and hand movements (complex motor stereotypies) in children. *The Journal of Pediatrics*, *145*(3), 391–395. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2004.06.014>
37. Matson, J. L., Wilkins, J., & Macken, J. (2008). The Relationship of Challenging Behaviors to Severity and Symptoms of Autism Spectrum Disorders. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, *2*(1), 29–44. <https://doi.org/10.1080/19315860802611415>
38. Minshawi, N. F., Hurwitz, S., Fodstad, J. C., Biebl, S., Morriss, D. H., & McDougle, C. J. (2014). The association between self-injurious behaviors and autism spectrum disorders. *Psychology Research and Behavior Management*, *7*, 125–136. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S44635>
39. Muniz, E. I., Silver, E. J., & Stein, R. E. K. (2014). Family routines and social-emotional school readiness among preschool-age children. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, *35*(2), 93–99. <https://doi.org/10.1097/DBP.0000000000000021>
40. Ozonoff, S., Macari, S., Young, G. S., Goldring, S., Thompson, M., & Rogers, S. J. (2008). Atypical object exploration at 12 months of age is associated with autism in a prospective sample. *Autism: the International Journal of Research and Practice*, *12*(5), 457–472. <https://doi.org/10.1177/1362361308096402>
41. Passman, R. H. (1977). Providing attachment objects to facilitate learning and reduce distress: Effects of mothers and security blankets. *Developmental Psychology*, *13*(1), 25–28. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.13.1.25>
42. Passman, R. H., & Halonen, J. S. (1979). A developmental survey of young children's attachments to inanimate objects. *Journal of Genetic Psychology*, *135*(2), 165–178.
43. Piaget, J. (1953). *The origins of intelligence in children*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.
44. Richler, J., Bishop, S. L., Kleinke, J. R., & Lord, C. (2007). Restricted and repetitive behaviors in young children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *37*(1), 73–85. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0332-6>
45. Richler, J., Huerta, M., Bishop, S. L., & Lord, C. (2010). Developmental trajectories of restricted and repetitive behaviors and interests in children with autism spectrum disorders. *Development and Psychopathology*, *22*(1), 55–69. <https://doi.org/10.1017/S0954579409990265>

46. Roane, H. S., Ringdahl, J. E., Vollmer, T. R., Whitmarsh, E. L., & Marcus, B. A. (2007). A preliminary description of the occurrence of proto-injurious behavior in typically developing children. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, 4(1), 334–347. <https://doi.org/10.1037/h0100347>
47. Sallustro, F., & Atwell, C. W. (1978). Body rocking, head banging, and head rolling in normal children. *The Journal of Pediatrics*, 93(4), 704–708. [https://doi.org/10.1016/s0022-3476\(78\)80922-6](https://doi.org/10.1016/s0022-3476(78)80922-6)
48. Stone, W. L., Lee, E. B., Ashford, L., Brissie, J., Hepburn, S. L., Coonrod, E. E., & Weiss, B. H. (1999). Can autism be diagnosed accurately in children under 3 years? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 40(2), 219–226. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00435>
49. Swedo, S. E., Rapoport, J. L., Leonard, H., Lenane, M., & Cheslow, D. (1989). Obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. Clinical phenomenology of 70 consecutive cases. *Archives of General Psychiatry*, 46(4), 335–341. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1989.01810040041007>
50. Thelen E. (1979). Rhythmical stereotypies in normal human infants. *Animal Behaviour*, 27(3), 699–715. [https://doi.org/10.1016/0003-3472\(79\)90006-x](https://doi.org/10.1016/0003-3472(79)90006-x)
51. Thelen, E. (1981). Rhythmical behavior in infancy: An ethological perspective. *Developmental Psychology*, 17(3), 237–257. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.3.237>
52. Turner, M. (1999). Annotation: Repetitive behaviour in autism: A review of psychological research. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 40(6), 839–849. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10509879/>
53. Uljarević, M., & Evans, D. W. (2017). Relationship between repetitive behaviour and fear across normative development, autism spectrum disorder, and down syndrome. *Autism Research: Official Journal of the International Society for Autism Research*, 10(3), 502–507. <https://doi.org/10.1002/aur.1674>
54. Watt, N., Wetherby, A. M., Barber, A., & Morgan, L. (2008). Repetitive and stereotyped behaviors in children with autism spectrum disorders in the second year of life. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(8), 1518–1533. <https://doi.org/10.1007/s10803-007-0532-8>

55. Zohar, A. H., & Felz, L. (2001). Ritualistic behavior in young children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(2), 121–128. <https://doi.org/10.1023/a:1005231912747>